

Fenomeenkaart

Online Aangejaagde Ordeverstoringen

Waar hebben we het over | De rol van online en sociale media |
Dynamieken en processen | Uitdagingen bij de aanpak

Managementsamenvatting

Introductie

1 Online aangejaagde ordeverstoringen:
een kleine geschiedenis

2 Online aangejaagde aangejaagde openbare
ordeverstoringen nader afgebakend

3 Sociale media en de onlife

4 De rol van sociale media bij
(dreigende) ordeverstoring

5 Uitdagingen bij de aanpak

6 Literatuurlijst



Managementsamenvatting fenomeenkaart OAOV

Het fenomeen online aangejaagde openbare ordeverstoringen (hierna: OAOV) heeft in relatief korte tijd een belangrijke plek verworven in de aandacht van veiligheidsprofessionals en bestuurders. Tegelijkertijd is er nog veel onduidelijk: zowel over het fenomeen als over een werkende aanpak. In dat licht is het drieluik OAOV ontstaan. Het biedt de veiligheidsprofessional en bestuurder meer inzicht in het fenomeen en geeft concreet handelingsperspectief. Het drieluik bestaat uit:

1. Fenomeenkaart: achtergrondinformatie over OAOV. Waar hebben we nu precies over? En hoe kan een gemeente het tijdig (laten) signaleren?
2. Barrièremodel OAOV: brengt het proces van het ongewenste fenomeen in kaart. Het laat zien hoe het proces in fases is opgebouwd.
3. Afwegingskader: online tool die gemeente de mogelijkheid geeft snel en effectief te handelen bij online aangejaagde ordeverstoringen.

Deze fenomeenkaart is ontwikkeld in opdracht van Bureau Regionale Veiligheidsstrategie, met subsidie van het Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Hoofdstuk 1 Online Aangejaagde Ordeverstoringen: Een kleine geschiedenis

Hoewel OAOV al zo'n vijftien jaar bestaat, kwam het fenomeen pas écht dichtbij door de bestorming van Capitol Hill (2021). Deze gebeurtenis liet zien dat democratische processen onder druk komen staan waar maatschappelijk onbehagen uitmondt in online aangejaagde onrust, acties en geweld. Duidelijk werd wat het potentieel is van online platforms om extreme ideologieën te versterken én te mainstreamen.

Intussen kent ook Nederland veel verschillende voorbeelden van de invloed en doorwerking van online platforms en sociale media bij demonstraties en openbare ordeverstoringen.



Hoofdstuk 2 Online aangejaagde openbare ordeverstoringen nader afgebakend

Het begrip OAOV bestaat uit drie componenten: (1) openbare orde, (2) verstoring en (3) online aangejaagd. Deze drie componenten worden in de fenomeenkaart in onderlinge samenhang beschreven. De definitie van OAOV die daaruit voortvloeit en waarmee in de fenomeenkaart gewerkt wordt, luidt als volgt:

"Een situatie waarin de openbare orde wordt verstoord, omdat personen, al dan niet in groeps- of organisatieverband, bewust online platforms gebruiken, om mensen te (des) informeren en op te roepen om op een specifiek moment op een bepaalde fysieke plek (offline) te zijn en te dreigen (al dan niet strafbare) handelingen te verrichten, die mogelijk tot openbare ordeverstoringen leiden."

Hoofdstuk 3 Sociale media en the onlife

Ons leven speelt zich steeds meer online af. De 'echte' en virtuele wereld zijn niet meer van elkaar te onderscheiden. Dit effect wordt ook wel the onlife genoemd. Bij OAOV worden bekende, dikwijls ook minder bekende kanalen veel gebruikt. De populariteit van kanalen kan snel toe- of afnemen. Er zijn verschillen tussen sociale media. Onderscheid valt onder meer te maken tussen:

1. Mainstream of alternatief;
2. Open, semi-besloten of besloten;
3. Eigen platform, taalgebruik en symboliek.

De manier waarop sociale media kunnen worden ingezet bij OAOV verschilt, net zoals het type gebruiker. In hoeverre mensen te mobiliseren zijn, hangt enerzijds af van hoe goed aanjagers of leiders in staat zijn anderen te overtuigen en mee te krijgen in hun verhaal. Anderzijds wordt dit ook beïnvloed door hoezeer zij openstaan voor de boodschap die wordt verkondigd.

Met algoritmen wordt geprobeerd te voorspellen wat een gebruiker wil zien. De kennis met betrekking tot algoritmen die gebruikt worden, is nog sterk in ontwikkeling. Het gevaar van algoritmen schuilt erin dat gebruikers steeds vaker content te zien krijgen die past bij hun interesses en waar tegengeluid steeds zeldzamer wordt (zogenaamde filterbubbel of echokamer). Ook lokale (en landelijke) bestuurders en professionals die bij de overheid of daaraan gelieerde instanties werken, bevinden zich overigens in allerlei 'bubbels'. Het is goed dat zij zich hiervan bewust zijn bij de beeldvorming en oordeelsvorming over online berichtgeving.

Hoofdstuk 4 De rol van sociale media bij (dreigende) ordeverstoringen

'Gewone' ordeverstoringen doen zich pas voor bij de juiste mix van factoren. Ditzelfde geldt voor OAOV. The onlife heeft de snelheid en heftigheid waarmee die factoren zich ontwikkelen en op elkaar inwerken wel veranderd en versterkt.

Voorafgaand aan de (dreigende) ordeverstoring vervullen sociale media een handig hulpmiddel om een strategie, plaats en/of werkwijze af te stemmen. Ook kunnen verschillende groepen mensen geïnformeerd en gemobiliseerd worden.

Tijdens de ordeverstoring worden sociale media benut voor onderlinge communicatie en afstemming, aandacht genereren en emotionele besmetting (het proces van overdracht en versterking van emoties onder ordeverstoorders en hun sympathisanten). Interessant is dat sociale media kunnen worden gebruikt om sociale controle uit te oefenen: elkaar aanspreken op ongewenst gedrag en daarmee bijdragen aan de-escalatie.

Na de ordeverstoring verlagen berichten en beelden over de ordeverstoring de drempel voor anderen om ook dergelijk gedrag te vertonen. Daarmee bestaat een risico dat de ene OAOV de andere ontlokt. Daarnaast worden sociale media door de ordeverstoorders en hun sympathisanten na de ordeverstoring benut om een alternatieve lezing te geven van de gebeurtenissen en het optreden van de autoriteiten.

Met betrekking tot de rol van sociale media tijdens een OAOV is het goed om te weten dat:

1. Er bij een (dreigende) ordeverstoring veelal een combinatie van digitale platforms wordt gebruikt.
2. (Online) oproepen tot verstoring een grotere kans hebben naarmate zij terechtkomen in een 'bedje' van ongenoegen, onvrede en een verminderde legitimiteit van autoriteiten.
3. Online zich groepen en gemeenschappen vormen die relevant kunnen zijn. De grenzen van groepen worden lang niet altijd bepaald door wat groepsleden zelf zijn of denken te zijn, maar juist ook door wat zij vinden dat de niet-groepsleden wel of niet zijn.
4. Sociale media een rol spelen die wellicht niet direct gericht zijn op OAOV, maar die de context, bestrijding, berichtgeving of publieke opinie daarover wel kunnen raken.

Hoofdstuk 5 Uitdagingen bij de aanpak

Twee vragen waar veel bestuurders en professionals zich geconfronteerd mee weten, zijn: (1) voeg ik door iets (preventief) aandacht te geven, energie toe? en (2) hoe balanceer ik het voorkomen en beheersen van OAOV met het zo min mogelijk inperken van grondrechten? In deze afweging is het van belang om de aard van de oproepen en berichten in overweging te nemen (zoals de mate waarin sprake is van (het oproepen tot) strafbare feiten).

Zorg voor een up-to-date inzicht in de mogelijkheden van bestaande wet- en regelgeving. En bij onduidelijkheden: lok jurisprudentie uit welke het gezamenlijk belang dient.

Ten slotte: ga al in de koude fase met elkaar in gesprek over wat te doen als een OAOV dreigt, doe een simulatie en oefen!



Managementsamenvatting

Introductie

1 Online aangejaagde ordeverstoringen: een kleine geschiedenis

2 Online aangejaagde aangejaagde openbare ordeverstoringen nader afgebakend

3 Sociale media en de onlife

4 De rol van sociale media bij (dreigende) ordeverstoring

5 Uitdagingen bij de aanpak

6 Literatuurlijst

Een fenomeenkaart?

Het fenomeen van online aangejaagde ordeverstoringen heeft in relatief korte tijd een belangrijke plek verworven in de aandacht van veiligheidsprofessionals en bestuurders. Want het aloude fenomeen van de ordeverstoring bleek opeens een heel nieuwe, digitale dimensie te hebben gekregen. Hoe moet die worden begrepen? En hoe valt daarmee om te gaan?

Dat leidde in de afgelopen paar jaar tot verhitte discussies over wat lokaal bestuur en haar partners daarbij kunnen en mogen. En tot uiteenlopende studies over – vooral – het juridisch kader wat daaraan ten grondslag ligt. Inmiddels is in publicaties en debat een duidelijke omslag zichtbaar van wat mogen we naar wat kunnen we?

Een drieluik

In dat licht publiceerde het CCV onlangs het barrièremodel Online Aangejaagde Ordeverstoringen, waarin gedetailleerd wordt beschreven welke barrières kunnen worden opgeworpen tegen dit type ordeverstoring, verdeeld over de fasen waarin zo'n ordeverstoring tot ontwikkeling komt. Medio 2024 wordt daar nog een afwegingskader aan toegevoegd dat bestuurders houvast geeft bij het al dan niet ingrijpen bij een (dreigende) online aangejaagde ordeverstoring.

De voorliggende notitie vormt het derde deel van het drieluik: de fenomeenkaart. Met daarin achtergrondinformatie over online aangejaagde ordeverstoringen. Waar hebben we nu precies over? Welke rol spelen digitale (sociale) media bij de ontwikkeling? Wat is handig te weten over die sociale media zelf? En wat is goed om in het hoofd te hebben over een aanpak, voordat je daadwerkelijk aan de slag gaat?

Begrijpen, beslissen, beheersen

Het barrièremodel en het afwegingskader helpen als het ware bij het beslissen over en beheersen van online aangejaagde ordeverstoringen, de nu voorliggende fenomeenkaart helpt te begrijpen. Met een groter inzicht in het fenomeen zal de kwaliteit van het interventies immers toenemen. Ook omdat uiteenlopende partijen nodig zijn om deze ordeverstoringen tijdig te signaleren en tegen te gaan: dan helpt het om eenzelfde taal en begrippenkader te hanteren. De fenomeenkaart beoogt daarom ook bij te dragen aan zo'n gemeenschappelijk referentiekader.

Product van regionale samenwerking

De fenomeenkaart is ontwikkeld in opdracht van Bureau Regionale Veiligheidsstrategie Midden-Nederland (Bureau RVS), met subsidie van het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Het project omvatte interviews met bestuurders en professionals uit de regio, een inventarisatie van online aangejaagde ordeverstoringen die zich daar voordeden, gecombineerd met een inventarisatie van de (intern)nationale literatuur over dit relatief recente fenomeen. Dit alles onder toezicht van een begeleidingscommissie annex klankbordgroep.

Periodieke updates

Kennis en inzicht over (de aanpak van) online aangejaagde ordeverstoringen is nog volop in beweging. Regelmatig worden nieuwe ervaringen opgedaan en verschijnen nieuwe studies of hulpmiddelen. Periodiek zal dan ook een update van deze fenomeenkaart verschijnen, waarin de laatste inzichten zijn opgenomen. De voorliggende notitie is de versie van maart 2024.



Inhoudsopgave

Managementsamenvatting

2

Introductie

4

1 Online aangejaagde ordeverstoringen: een kleine geschiedenis

6

1.1 Van feestje tot revolutie tot rel

6

1.2 Van Coronaprotesten tot Coolsingel

7

1.3 Kaasmarkttrollen, YouTube-diplomatie en TikTokrellen

8

2 Online aangejaagde openbare ordeverstoringen nader afgebakend

9

2.1 Onderdelen van het begrip

9

2.2 Een werkdefinitie

11

3 Sociale media en de onlife

12

3.1 Online, offline of onlife?

12

3.2 Waar hebben we het eigenlijk over?

12

3.3 Veel meer dan Facebook of X alleen

12

3.4 Specifieke kanalen met specifieke functies en specifieke actoren

13

3.5 Versterkende en vertekenende mechanismen

16

4 De rol van sociale media bij (dreigende) ordeverstoring

18

4.1 De meest in het oog springende functies van sociale media bij OAOV

18

4.2 Verschillende kanalen in verschillende stadia van het proces

19

4.3 Processen in de onderstroom

20

4.4 Online groepsdynamieken

21

4.5 Flankerende processen

22

5 Uitdagingen bij de aanpak

23

5.1 Online aangejaagde ordeverstoringen als wicked problem

23

5.2 Blijvende basisprincipes

24

5.3 Inzicht in het krachtenveld, de eigen positie en... de eigen bubbel

24

5.4 Omgaan met dilemma's

25

5.5 Een na-ijlend juridisch kader

25

5.6 Over organisatie, strategie, interventies en... het belang van inoefenen

26

6 Literatuur

27

1. Online aangejaagde ordeverstoringen: een kleine geschiedenis

1.1 Van feestje tot revolutie tot rel

Nederland maakte in de nazomer van 2012 voor het eerst kennis met het fenomeen van online mobilisatie. Wat de geschiedenis inging als Project X begon met een openbare uitnodiging op Facebook voor een *Sweet Sixteen Party* op 21 september 2012 in Haren. Openbaar, zodat vrienden andere vrienden konden meenemen en tevoren te zien was hoeveel mensen naar het verjaardagsfeest zouden komen.

Net als ruim een jaar eerder in Hamburg in een vergelijkbare situatie (maar op wat kleinere schaal) gebeurde, liep de situatie in Haren volledig uit de hand. De uitnodiging werd online 'gekaapt'. Tienduizenden mensen gaven aan naar het feest-dat-niet-bestond te komen. Honderdduizenden mensen waren er in de aanloop naar 21 september op Facebook en Twitter vrijwel dagelijks mee bezig.

De gemeente reageerde traag. De burgemeester zette zijn bevoegdheden niet adequaat in en wachtte te lang met het inschakelen van bestuurlijke en politieondersteuning vanuit de regio. Op de dag zelf kwamen ongeveer drie- tot vijfduizend jongeren naar Haren en vonden op straat ongeregelde plaatsen. Daar waren naar schatting van de politie zo'n driehonderd jongeren bij betrokken, vooral uit Noord-Nederland. Onder invloed van alcohol vochten zij met de politie en vernielden ze straatmeubilair. Er was zo dus sprake van ernstig verstoring van de openbare orde, maar zonder enige (straat)politieke motivatie of een expliciet protest tegen de overheid (Commissie "Project X" Haren, 2013).

Het begon in andere landen al eerder...en heftiger

Andere landen maakten al eerder kennis met dergelijke online aangejaagde ordeverstoringen, zoals we dit fenomeen tegenwoordig zijn gaan noemen. Net als met (straat)politieke motivaties of overheidsprotest als aanjager. Neem bijvoorbeeld de protesten die vanaf eind 2010 in Noord-Afrika en het Midden-Oosten op gang kwamen. Westerse regeringsleiders noemden deze 'democratische revoluties' hoopvol en aanhoudend een 'Arabische Lente'. Maar voor de autocratische leiders van Tunesië, Egypte, Libië, Marokko, Bahrein of Jemen waren de mensen die daar een kettingreactie van collectief verzet op gang brachten vooral relschoppers en onruststokers die de openbare orde verstoorden. Het bracht in 2011 nagenoeg de hele regio in de greep van onrust en protest. Autocratische leiders werden zo gedwongen tot aftreden of tot verregaande 'democratische' concessies.

Het was een van de eerste grote voorbeelden van protest en verzet tegen overheden waar een digitale mediastrategie achter leek te zitten. Al is dat ook meteen een groot woord. De bijval vanuit internationale kranten en televisie was enorm en cruciaal voor het zichtbaar maken van het protest. Dat protest was grotendeels klassiek georganiseerd; er werden vooral bekende actievormen gebruikt. Grote groepen mensen die tegen de regimes in opstand kwamen, hadden bovendien geen online toegang, maar gebruikten de SMS-functie

van hun mobiele telefoons, in plaats van online platforms en sociale media. Het gebruik van online platforms en sociale media bleek tijdens de 'Arabische Lente' trouwens ook een vitaal middel van sociale controle, juist van de kant van de machthebbers (Howard & Hussain, 2013; Moors, 2014; Poell & Darmoni, 2012).

Bijna tezelfdertijd beleefde Groot-Brittannië zijn '*Summer of Discontent*'. In nogal wat grote Britse steden vonden in juli en augustus 2011 grootschalige protesten en rellen plaats (Briggs, 2012). Die weken in allerlei opzichten af: ze waren gedepolitiseerd, niet links of rechts, draaiden niet om politieke eisen, hadden geen etnisch randje. De belangrijkste motieven achter de Britse protesten en rellen waren wantrouwen jegens overheid en wetshandhavers, ontevredenheid over hiërarchie en de (sociaaleconomische) ongelijkwaardigheid in de samenleving. Het was de zomer van '*Shopocalypse Now*' (Treadwell, Briggs, Winlow, & Hall, 2013), waarin de plundering van luxe winkels in de Britse binnensteden een wrekende omkering van gezag en onaantastbaarheid betekenden.

De protesten en straatrellen in het Verenigd Koninkrijk waren onmiskenbaar 'online aangejaagd'. Al snel heetten ze dan ook '*The BlackBerry riots*' (*The Economist*, 13 augustus 2011). BlackBerry bezat op dat moment 37% van de markt van mobiele telefoons in Groot-Brittannië. Jonge mensen gebruikten de tool BlackBerry Messenger (BBM) om gratis berichten te versturen, naar individuen of naar al hun contacten ineens. Zo lukte het sneller dan ooit om grote groepen mensen, op specifieke locaties en momenten, op de been te krijgen.

Framing & Re-framing: de eigen overheid als zondebok

In de jaren daarna ontstonden dergelijke gewelddadige protesten en rellen in tal van Europese steden. Zoals in Stockholm (lente 2013), Istanboel en meer dan zestig andere Turkse steden (zomer 2013) of in Kiev (winter 2014). Vergelijkbaar wat motivaties betreft, steeds gericht tegen de eigen overheden, massaal, en volatiel. En vooral ook met een ongekenne operationele snelheid dankzij de toegang tot en inzet van online platforms en sociale media.

Vanuit 'het veilige Westen' bleven we daar aanvankelijk toch wat van een afstandje naar kijken. Er was immers ook echt wel wat aan de hand in de buitenwijken van Stockholm, of met de regimes in Oekraïne en Turkije. De bestorming van Capitol Hill in Washington D.C. op 6 januari 2021 door aanhangers van toenmalig president Donald Trump kwam echter hard en ook anders binnen. De relschoppers schonden het symbool van de Amerikaanse parlementaire democratie, verstoorden de formele bevestiging van de verkiezingsresultaten (de overwinning van Joe Biden), vernielden eigendommen, doorzochten kantoren en vochten met de bewaking en politie. De Nationale Garde werd ingezet. Congresleden werden geëvacueerd, er vielen gewonden en dodelijke slachtoffers.

Verscheidende radicale en extreme groepen en individuen gebruikten online platforms en sociale media om valse verhalen en misinformatie over de 'rigged' presidentsverkiezingen van 2020 breed te verspreiden op het internet. De bestorming was online voorbereid en georganiseerd. Net als de mobilisatie en coördinatie van de mensen, die daadwerkelijk bereid bleken om de regeringsgebouwen te bestormen.

Platforms zoals Twitter, Facebook en Parler fungeerden als communicatiekanalen. De real-time verslaggeving via livestreams van de bestorming en plundering door 'burger-journalisten' en de manier waarop die werden opgepikt door de traditionele media, verhoogden de impact van de gebeurtenis.

De bestorming van Capitol Hill werd daarmee een symbool op zichzelf. En een waarschuwing. Het liet zien dat democratische processen onder druk komen staan waar online aangejaagd onbehagen uitmondt in onrust, acties en geweld. Het maakte duidelijk wat het potentieel is van online platforms om extreme ideologieën te versterken én te mainstreamen. En hoe die vervolgens met de juiste oproepen of triggers uitermate fel tot ontbranding kunnen komen.



1.2 Van Coronaprotesten tot Coolsingel

Intussen is ook in Nederland de invloed en doorwerking van online platforms en sociale media niet meer weg te denken bij demonstraties en openbare ordeverstoringen. Zie bijvoorbeeld wat zich tijdens en na de coronapandemie ontvouwde. Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat mensen in uiteenlopende landen, na de eerste schok die de pandemie teweegbracht, de in hun land uitgevaardigde coronamaatregelen nog accepteerden.

Al vrij snel daarna begon tenminste een deel van het publiek vraagtekens te zetten bij allerlei overheidsmaatregelen, zoals schoolsluitingen, verplicht thuiswerken en beperkingen op grote bijeenkomsten. De maatregelen correleerden wereldwijd met meer demonstraties en (soms gewelddadige) uitingen van protest (Wood, Yannitell-Reinhardt, Rezaeedyakari, & Windsor, 2022). Protesten die wij ook in Nederland zagen. Soms grootschalig en gewelddadig, soms kleinschalig en relatief onschuldig.

Een bananenactie

Neem bijvoorbeeld de 'bananen-actie' in juni 2020 bij de rechtbanken in Utrecht en Amersfoort. Een protest van de actiegroep Viruswaarheid tegen het demonstratieverbod dat was opgelegd aan tegenstanders van de coronamaatregelen. Via sociale media werd opgeroepen om bananen te komen leggen en beeldmateriaal hiervan massaal te delen (zie: [RTV Utrecht, 2020](#)).

Op sociale media ontstond eind 2020, begin 2021 een grimmige 'klopjacht' op politieagenten die tijdens de coronaprotesten zichtbaar aanwezig waren geweest en soms hadden moeten ingrijpen. De lading van het protest werd scherper en meer gericht tegen de overheid als 'verbieder' en 'afpakker'. Nadat het kabinet in januari 2021 een avondklok instelde, omdat de coronabesmettingscijfers bleven stijgen, volgden dagen van onrust, openbare ordeverstoringen en rellen in 21 verschillende Nederlandse gemeenten. Dat liet – naast fysieke schade – diepe indruk achter. Bij de gedupeerde burgers, onder bestuurders, en niet in de laatste plaats bij de vele professionals op straat en in de gemeentehuizen.

De zogenoemde 'avondklokrellen' hebben een nieuwe toon gezet in protesterend Nederland. De coronacontext kruigde het mobilisatiepotentieel en was van invloed op de drijfveren van de relplegers. Er kwam een ongekend divers geheel van groepen mensen op de been, die in het afkondigen en invoeren van de avondklok de steen des aanstoots vonden om 'op straat' hun (soms al langer opgekropte) ongenoegen en onbehagen te uiten en een politiek statement te maken. Voor sommigen ging het ook, of vooral om de lust en de 'kick' om een feestje te bouwen of te vechten (Moors, 2023).

Coolsingelrellen

Op 19 november 2021 liep in Rotterdam een kleine demonstratie tegen het zogenaamde '2G-beleid' van de Nederlandse overheid plotsklaps volledig uit de hand. Bijna 1.000 relschoppers verzamelden zich rond de Koopgoot. Onder hen allerlei verschillende groepen: van bekende hooligans, coronasceptici, demonstranten en activisten, tot jongeren die op de koopavond waren afgekomen. Deze 'Coolsingelrellen' waren onverwacht wat omvang en geweldsintensiteit betreft. Het palet van rellende groepen was veelkleurig, wat handhaving en ME-ingrijpen lastig maakt. De rellen hadden niet, zoals in een aantal steden kort na de afkondiging van de avondklok, een vooraf al herkenbare opbouw en organisatiegraad. Het ging die avond vooral om de roes, de spanning, de 'kick' van het hier en nu en met elkaar, zoals verdachten later tegen de rechter vertelden. En social media vervulde daarbij op uiteenlopende manieren een aanjagende rol (Moors, 2023; Schuilenburg, 2022).

*Waarin mensen moesten kunnen aantonen *Gevaccineerd* tegen corona te zijn, of hiervan *Genezen* te zijn om van bepaalde voorzieningen (horeca, evenementen) gebruik te kunnen maken.

1.3 Kaasmarktrollen, YouTube-diplomatie en TikTokrellen

Inmiddels heeft Nederland ook ná de coronapandemie op uiteenlopende manieren met het fenomeen van online aangejaagde ordeverstoringen te maken. Bijvoorbeeld rond voetbalwedstrijden, zoals de gemeente Alkmaar in 2023 op pijnlijke wijze ervaarde.

Online ordeverstoringen in Alkmaar

In voorbereiding op een voetbalwedstrijd tussen AZ en Legia Warschau in Alkmaar (5 oktober 2023) maakten de gemeente, de Nederlandse en Poolse politie, en Legia Warschau afspraken over hoe de supporters van Legia de wedstrijd konden bezoeken. Dat was nodig vanwege andere festiviteiten in de stad. Tijdens het veiligheidsoverleg met UEFA aan de vooravond van de wedstrijddag bleek, dat Legia de afspraken niet nakwam. De burgemeester wees de omgeving van station Alkmaar en het AZ-stadion als veiligheidsrisicogebied aan. Toch braken 's avonds al voor het begin van de wedstrijd hevige, gewelddadige rellen uit. Aanhangers van Legia Warschau gebruikten wapenstokken en pepperspray die ze afhandig hadden gemaakt van ME'ers. De wedstrijd werd uitgespeeld, maar nadien werd AZ-personeel door twee spelers van Legia Warschau verwond. Beide spelers werden vervolgens door de politie uit de spelersbus gehaald en staande gehouden.

Vrijwel meteen circuleerden beelden op sociale media dat de ME de Poolse spelersbus 'belegerde'. Poolse media schetsten het beeld dat spelers het slachtoffer waren van optreden van de ME. Dat het de spelers zelf waren die geweld gebruikten, bleef onderbelicht. Ook bij Legia zelf, dat het eigen YouTube-kanaal (Engelstalige ondertiteld) gebruikte om te onderstrepen dat het Alkmaarse gezag zich schuldig had gemaakt aan discriminatie en agressie jegens Polen. Dat vertoog bleef circuleren, tot in het Europees Parlement aan toe. Tegelijkertijd moest in de dagen na de wedstrijd vrijwel alles wat met Alkmaar te maken heeft, het op sociale media ontgelden. Online 'trollen' richtten grote aantallen haatberichten aan ambtenaren, de burgemeester en zelfs de Kaasmarkt van de stad. Er circuleerden afbeeldingen waarop het logo van AZ is veranderd in een hakenkruis.

Zie: [NH Nieuws, 2023](#); [RTL Nieuws, 2023](#).

In Alkmaar leidde de openbare ordeverstoring rond het AZ-stadion tot een online offensief dat vooral de online openbare orde verstoorde. Ambtenaren en ambtsdragers kwamen in een kwaad daglicht te staan en voelden zich soms ook bedreigd.

Bij de recente acties van enkele influencers was min of meer een omgekeerd patroon zichtbaar. Eerst gaf in New York influencer Kai Cenat (met meer dan 5 miljoen abonnees op YouTube en ruim 8 miljoen volgers op Instagram en streamingplatform Twitch) in de zomer van 2023 in

Union Square PlayStations 5, computers en cadeaubonnen weg. Dat trok duizenden tieners aan, met grootschalige rellen tot gevolg.

Youtuber Divaio uit Vlaardingingen deed dat in Nederland dunnetjes over met een weggeefactie in het centrum van Den Haag (november 2023) en later in het winkelcentrum Zuidplein in Rotterdam (januari 2024). Honderden jongeren – de *influencer* zelf sprak over 3.000 – stormden door het winkelcentrum, staken vuurwerk af tussen de winkels en zaaiden paniek. De ME moest de rust herstellen. De beelden die gemaakt werden tijdens die actie gingen *viral* op X. Grote Amerikaanse kanalen deelden de video's en harkten miljoenen views binnen. Divaio zelf reageerde enthousiast op de ophef, maar betuigde in een later stadium spijt ([zie: RTV Rijnmond, 2024](#)). Een paar dagen later gingen honderden fans van TikTokker Chempie17 (bijna 70 duizend volgers) in op zijn uitnodiging om samen te gaan voetballen in Rijswijk. De jongeren veroorzaakten zoveel overlast, dat politie-inzet nodig was en het 'evenement' met dwang moest worden beëindigd. Hierna ging een deel van de jongeren los en vernielde enkele bushokjes.

Politie en justitie zagen de onrust in Rotterdam als een 'uit de hand gelopen gebeurtenis' ([RTV Rijnmond, 2024](#)). Van opruiing was geen sprake. Niettemin was er overlast en schade veroorzaakt en dat zou aanleiding kunnen zijn voor een bestuurlijke boete. De burgemeester van Rotterdam liet meteen na het incident in winkelcentrum Zuidplein weten een hartig woordje met Divaio te gaan spreken.

Communicatiewetenschapper Sophie Boermans wees voor de verklaring van dit type online aangejaagde ordeverstoring in [de Volkskrant \(18 januari 2024\)](#) op hoe jongeren relaties opbouwen in 'the onlife': "Jongeren bouwen een zogeheten parasociale relatie op met *influencers*: die voelt als een tweezijdige relatie, een soort vriendschap, doordat je heel vaak aan iemand blootgesteld wordt. Maar in werkelijkheid komt die relatie maar van één kant." De rellen als zodanig zijn klassiek, aldus Boermans: te veel mensen tegelijkertijd op een en dezelfde plek.



Tot slot

Het voorgaande is maar een kleine geschiedenis van online aangejaagde openbare ordeverstoringen uit het recente verleden. Met ordeverstoringen van heel uiteenlopende aard, met heel verschillende aanleidingen. En het is zeker geen limitatieve opsomming, die dan ook met gemak uit te breiden is. Over wat zo'n online aangejaagde ordeverstoring nu precies is – en over hoe je dat fenomeen kunt afbakenen – bestaat dan ook nogal wat discussie. Daarop gaan wij in het navolgende hoofdstuk dieper in.

2 Online aangejaagde openbare ordeverstoringen nader afgebakend

Iedereen weet dat er bij elke openbare ordeverstoring tegenwoordig ook 'iets' online gebeurt. Een openbare ordeverstoring zonder online presentie bestaat niet meer. Maar gaat het altijd over 'aanjagen'? Er zijn bijvoorbeeld meer manieren bekend waarop het gebruik van online platforms en sociale media bijdraagt aan openbare ordeverstoringen. Te denken valt aan mechanismen als mobiliseren, verspreiden, stigmatiseren, desinformereren, polariseren, radicaliseren, of *mainstreamen*.

Zoals we in het vorige hoofdstuk hebben laten zien doen zich ook gevallen voor waarin de openbare orde op straat wordt verstoord, waaruit vervolgens ook allerlei wanordelijk gedrag online voortvloeit. Verder kun je je afvragen of de openbare ordeverstoring zelf altijd fysiek plaatsvindt. Bestaat er zoiets als een 'online openbare orde'? En als die verstoord wordt en alles zich online afspeelt, maar wel concreet schade toebrengt aan de samenleving, zoals bij een grootschalige *hack* van vitale infrastructuur: spreken we dan ook van 'online aangejaagde openbare ordeverstoring'?

Duidelijk is dat elke zwart-wit benadering de complexiteit van het fenomeen tekortdoet. De openbare ordeverstoring van vandaag de dag is nooit helemaal offline of online. Ook de mate waarin de ordeverstoring online wordt aangejaagd is veeleer een continuüm. Voor de ene ordeverstoring is de invloed van sociale media ingrijpend, voor de andere geldt dat minder.



2.1 Onderdelen van het begrip

Het begrip 'online aangejaagde openbare ordeverstoring' is opgebouwd uit een aantal componenten. We gaan deze in het navolgende kort langs.

Openbare orde

Bij het begrip 'openbare orde' ervaart iedereen herkenning. Het is de normale gang van zaken, in de publieke ruimte die mensen delen in een democratie. Een bepaalde context die als gebruikelijk of gewoon kan worden beschouwd, op een bepaalde tijd en plaats.

Er bestaat nog geen jurisprudentie en nog maar beperkte wetenschappelijke reflectie op wat een 'online openbare orde' zou kunnen inhouden. Maar zoals we hiervoor zagen, in het geval van de Poolse 'trollen' die de Alkmaarse kaasmarkt in een kwaad daglicht zetten, zijn er wel voorbeelden van verstoring van wat als de online openbare orde kan worden gezien.

Verstoring

Een 'verstoring' van de openbare orde maakt inbreuk op de normale gang van zaken, en wel op een manier die voor veel mensen heel merkbaar is, dus die de normale gang van zaken negatief beïnvloedt. Vanuit de Gemeentewet, het Burgerlijk Wetboek, of de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) ligt het accent op dat negatieve effect. Vanuit strafrechtelijk perspectief ligt het accent op delicten².

Het is niet altijd meteen duidelijk of aanwijsbaar hoe die delicten verband houden met het verstoren van de openbare orde (De Jong et al., 2016). Hierdoor is de relatie met het verstoren van de normale gang van zaken in de publieke ruimte niet per definitie meteen duidelijk. Veel misdrijven tegen de openbare orde (zoals hacken, deelname aan een terroristische organisatie) zijn in beperkte mate versturend, andere juist weer wel (openlijke geweldpleging, haat zaaien). Daarnaast kunnen bepaalde handelingen de openbare orde verstoren, zonder dat ze strafbaar zijn.

Bij een verstoring van de openbare orde is de burgemeester bevoegd bevelen te geven om de openbare orde te handhaven, aldus de Gemeentewet (H11). Hiertoe kan een burgemeester maatregelen nemen. Zoals een gebiedsverbod, meldingsplicht, sancties, veiligheidsrisicogebied, noodbevel en noodverordening (Greijsdanus, Bartelds, Postma, & Vries, 2023; Greijsdanus et al., 2020).³

² <https://www.burgemeesters.nl/themas/openbare-orde-en-veiligheid/begripsbepaling/>

³ <https://www.burgemeesters.nl/themas/openbare-orde-en-veiligheid/karakter-van-bevoegdheid-bestuursrechtelijk/>

Vanuit de APV kan de burgemeester een samenscholingsverbod of verblijfsontzeggingen opleggen. Daarnaast heeft de burgemeester extra bevoegdheden op basis van enkele bijzondere wetten (zoals de Opiumwet). Voor het handhaven van de openbare orde en het uitvoeren van de maatregelen kan de burgemeester onder meer de politie inzetten, die ten behoeve van de handhaving van de openbare orde onder zijn gezag staat. Voor het opsporen en vervolgen van iemand of een groep die sociale media gebruikt om de openbare orde te verstoren, is het openbaar ministerie het bevoegd gezag.

De Nederlandse Grondwet beschermt tegelijkertijd de uitingsvrijheid. Niemand heeft voorafgaand toestemming nodig om zich ergens over uit te laten. De vrijheid van meningsuiting mag alleen inhoudelijk worden beperkt door de formele wetgever, in die zin dat achteraf kan worden opgetreden. Dat is voor online uitingen niet anders dan offline. Bij het aanpakken van openbare ordeverstoring die online zijn aangejaagd, dient dus te allen tijde goed gemotiveerd te worden waarom de uitingsvrijheid online dient te worden ingeperkt ter voorkoming van openbare ordeverstoring.

'Online gebiedsverbod'

Burgemeesters zoeken naar bevoegdheden om in te grijpen op online uitingen die offline de openbare orde bedreigen of verstoren. Eind 2021 legde burgemeester Dijkzema van Utrecht een 'online gebiedsverbod' op aan een minderjarige jongen. Die had in een chatgroep op Telegram opgeroepen tot actie tegen het coronabeleid en het vuurwerkverbod. Volgens de burgemeester waren deze berichten te kwalificeren als 'het door uitdagend gedrag aanleiding geven tot wanordelijkheden' (NOS, 2023). Daarmee zou de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) zijn overtreden. De jongen moest een dwangsom betalen als hij opnieuw zou oproepen tot ordeverstoring. De rechter floot Dijkzema [echter begin 2023 terug](#), omdat de burgemeester geen bevoegdheden heeft om in te grijpen in het onlinegedrag van burgers. Het verbod beperkte de uitingsvrijheid, iets wat alleen de landelijke wetgever kan doen.

Burgemeester Halsema van Amsterdam legde op 8 maart 2024 een 'online gebiedsverbod' op. Dat is gericht tegen een jongen die online concrete bedreigingen heeft geuit tegen andere jongeren. Het online gebiedsverbod strekt ertoe te voorkomen dat dergelijke online dreigementen opnieuw worden geuit. Het is expliciet niet gericht op het beperken van artistieke uitingen. Het online gebiedsverbod ziet op het voorkomen van expliciete dreigingen op het leven van derden en daarmee op het verder escaleren van een bestaand conflict, dat al eerder tot ernstige gewelddadigheden aanleiding heeft gegeven. In 2022 kondigde Halsema al aan een proef te willen doen met online gebiedsverboden (zie [Het Parool, 2024](#)).

Online aangejaagd

Met 'online aangejaagd' wordt verwezen naar een oorzakelijk verband tussen het bewust gebruiken van online platforms en sociale media en het verstoren van de openbare orde. Het gaat om intentioneel handelen, om met behulp van online platforms en sociale media mensen aan te zetten tot gedrag en handelingen, die kunnen leiden tot openbare ordeverstoringen. In hoofdstuk 4 gaan we dieper op wat 'online aanjagen' via sociale media kan inhouden.

Online platforms en sociale media worden gebruikt om mensen te (des)informereren, bij elkaar te brengen, te mobiliseren, en soms ook om actief mensen op te roepen dingen te doen die de openbare orde verstoren (maar niet per se strafbaar zijn). De afbakening tussen deze verschillende activiteiten is niet hard.

Het onderscheid tussen mensen bij elkaar brengen door een locatie en tijd aan te wijzen, en mensen mobiliseren om op een gegeven moment ergens te gaan manifesteren, is graduueel. Het hangt af van wat de oproep om iets te gaan doen concreet behelst. *Influencers* en vloggers die wanorde en schade veroorzaken door online grote groepen jonge mensen te mobiliseren, plegen doorgaans niet een strafbaar feit. Wel is het negatieve bijeffect van hun handelen te beschouwen als een verstoring van de openbare orde, die bestuursrechtelijk zou kunnen worden aangepakt.

Als we het hebben over 'online aangejaagd' dan gaat het in de praktijk over het actief mobiliseren van mensen om op een specifiek moment ergens te zijn en iets te doen dat mogelijk leidt tot het verstoren van de openbare orde. Maar die actie op zichzelf is niet een probleem in een democratie.

Als online platforms oproepen om geweld te gebruiken in de publieke ruimte, of anderszins stimuleren dat dit gebeurt, dan is sprake van *online aangejaagd geweld* (Grijdanus et al., 2023, 2020). Niet alle geweld hoeft natuurlijk tot openbare ordeverstoring te leiden. Andersom leiden niet alle openbare ordeverstoringen tot geweld.

Online opruien

Volgens het recente advies van de Landsadvocaat over de juridische mogelijkheden bij de aanpak van online aangejaagde ordeverstoringen, is opruiing het meest relevante delict in de context van deze ordeverstoringen. De oproep om iets te doen (of te laten) moet dan kunnen worden aangemerkt als een strafbaar feit. In de kern doet het er niet toe, dat de oproep of uiting online dan wel offline is gedaan (Bierens, Jaasma, Perenboom, & Bitter, 2023).

2.2 Een werkdefinitie

Als we die drie componenten die we in de vorige paragraaf hebben beschreven tezamen nemen, dan komen we tot een werkdefinitie van het fenomeen. Een online aangejaagde openbare ordeverstoring is:

"Een situatie waarin de openbare orde wordt verstoord, omdat personen, al dan niet in groeps- of organisatieverband, bewust online platforms gebruiken, om mensen te (des)informereren en op te roepen om op een specifiek moment op een bepaalde fysieke plek (offline) te zijn en te dreigen (al dan niet strafbare) handelingen te verrichten, die mogelijk tot openbare ordeverstoring leiden."

De Landsadvocaat heeft in zijn advies twee aspecten benadrukt. Enerzijds gaat het over een (dreigende) fysieke verstoring van de openbare orde van enige betekenis, waarbij de normale gang van zaken op of rondom een fysieke openbare of voor publiek toegankelijke plaats in het geding is. Anderzijds dient deze (dreigende) verstoring in grote mate te worden versterkt of veroorzaakt door bepaald gedrag dat juist online plaatsvindt. De aanpak van online aangejaagde openbare ordeverstoringen ziet daarom op dat online gedrag (het aanjagen) en niet op de fysieke verstoring zelf (Bierens et al., 2023).

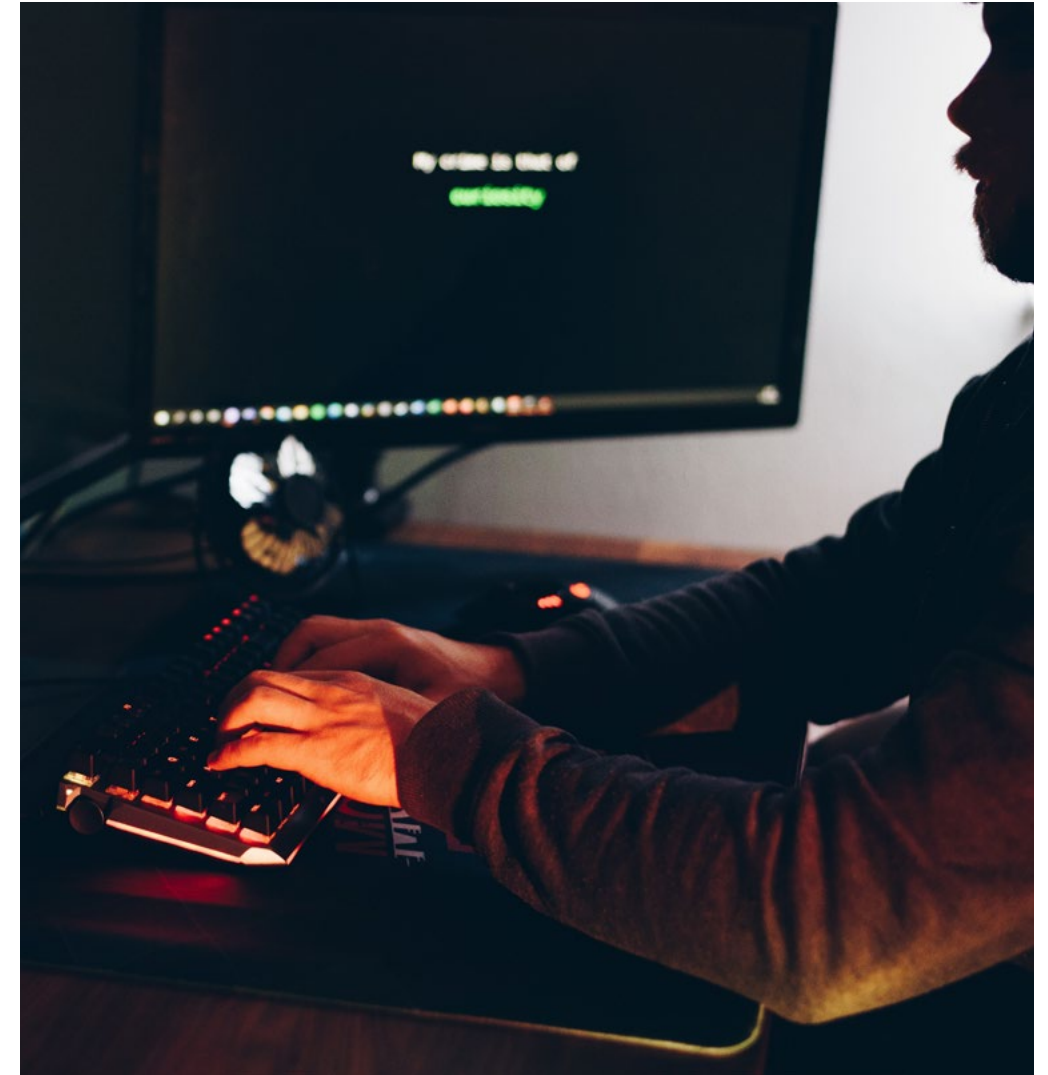
Wel ordeverstoring, maar als demonstratie niet strafbaar

De oproepen van Extinction Rebellion om de A12 te bezetten of luchthavens te betreden, hebben de intentie om de openbare orde te verstoren, met als doel meer aandacht voor klimaat en biodiversiteit. De verstoring van de snelweg of het (al dan niet met vernieling) binnendringen van een luchthaven brengt gevaarstelling met zich mee, die als strafbaar kan worden gezien. Tegelijkertijd is de demonstratie als zodanig echter niet strafbaar, want niet opruiend en beschermd door het demonstratierecht en de grondwettelijke uitingsvrijheid.

Volgens deze definitie gaat het dus niet over het louter aankondigen van – of informatie verstrekken over – demonstraties en evenementen via online platforms. De intentie om de openbare orde te verstoren moet duidelijk zijn. Die verstoring hoeft niet per se een strafbare handeling in te houden. In situaties waarin ordeverstoringen plaatsvinden, kan het bewuste en gerichte gebruik van online platforms in meer of mindere mate aantoonbaar zijn.

Uiteraard zijn situaties denkbaar waarin zoiets als een 'online openbare orde' wordt verstoord en aan de normale gang van zaken in de samenleving ferme schade wordt toegebracht, zonder dat dit merkbaar tot een ordeverstoring 'op straat' leidt, bijvoorbeeld in het geval van een hack van persoonsgegevens, energiesystemen, of betalingsverkeer. Dergelijke misdrijven (*cyber enabled crime*) zijn logischerwijs op zichzelf geen online aangejaagde openbare ordeverstoringen, maar kunnen wel bijdragen aan offline ordeverstoringen.

Tot slot noemen we hier ook situaties, waarin weliswaar sprake blijkt van bewust en op verstoring van de openbare orde gericht gebruik van online platforms, maar feitelijk 'op straat' geen openbare ordeverstoring plaatsvindt. Dat is bijvoorbeeld het geval bij *exposen*, *doxxen*, of online vormen van bedreiging. In strikte zin is dan geen sprake van online aangejaagde openbare ordeverstoring, maar in wat we ook online als fatsoenlijk, normaal en ordentelijk gedrag beschouwen, wordt wel een grens overschreden.



3 Sociale media en de *onlife*

3.1 Online, offline of onlife?

Dat ons leven zich steeds meer online afspeelt, valt niet meer te ontkennen. In het bestuurlijk debat spreken we vaak over de 'echte' wereld en de virtuele wereld. Over *offline* en *online*. Min of meer alsof er sprake is van twee onderscheidene werelden. Werelden die elkaar weliswaar wel raken maar desalniettemin goed te onderscheiden zijn. Het heeft er echter alle schijn van dat dat onderscheid een onderscheid is dat wellicht nog wordt gehanteerd door de *non-digital natives*, maar voor de digitale generatie die daarna opgroeide nauwelijks bestaat.

Luciano Floridi, voormalig hoogleraar filosofie aan de universiteit van Oxford, muntte in 2015 dan ook al de term *The Onlife*, als het radicale resultaat van het doordringen van informatie- en communicatietechnologie in alle facetten van ons samenleven. Met als belangrijkste effecten het vervagen van het onderscheid tussen 'echt' en 'virtueel'; het vervagen van de verschillen tussen mens, machine en natuur; de ommekeer van informatie-schaarste naar informatie-overvloed en tenslotte de verschuiving van het belang van enkelvoudige acties van actoren naar dat van *de interacties tussen verschillende actoren* (Floridi, 2015). Met meerdere van die effecten hebben we ook precies bij het fenomeen van online aangejaagde ordeverstoringen te maken. En waarbij die interacties tussen verschillende actoren mede via sociale media verlopen. Daarom kijken we in dit deel van de fenomeenkaart specifiek naar de – immers relatief nieuwe – rol van sociale media.

3.2 Waar hebben we het eigenlijk over?

Net als 'online' is 'sociale media' steeds meer een paraplueterm geworden, waarvan niet altijd duidelijk is wat er precies wel en niet onder valt. Voorheen werd nog wel eens onderscheid gemaakt tussen sociale media en (online) sociale netwerken. Sociale media zouden primair een manier zijn om online informatie te delen of over te brengen naar een breed publiek, terwijl sociale netwerken primair de functie hebben om mensen bijeen te brengen. Dat vraagt een zekere toewijding of activiteit ('*engagement*') van gebruikers. Het klassieke voorbeeld van een dergelijk online sociaal netwerk is Facebook. Anderen zien sociale netwerken als een subonderdeel van sociale media of maken onderscheid tussen op de inhoud gerichte ('*content-oriented*') en op de gebruiker gerichte ('*user-oriented*') sites (Carr & Hayes, 2015; Heidemann, Klier, & Probst, 2012)

Inmiddels is het onderscheid tussen sociale media en sociale netwerken bijna niet meer te maken. Vrijwel alle sociale media hebben inmiddels bewezen ook een gemeenschaps- of netwerkfunctie te hebben, zelfs als dat – in eerste instantie – niet het beoogde doel was. Denk bijvoorbeeld aan YouTube, wat in eerste instantie een platform was waarop mensen zelfgemaakte video's konden delen. Inmiddels bestaan er hele YouTube-gemeenschappen waarin het verdienmodel de interactie is met de kijker die zich onderdeel voelt van deze gemeenschap. Andersom zou je kunnen stellen dat Facebook, in eerste instantie erop

gericht om met vrienden en kennissen in contact te komen, voor een groep mensen ook een belangrijke informatiebron is geworden om op de hoogte te blijven van wat er gaande is in de wereld (De Veen, 2023).

Kortom: het een sluit het ander niet uit. Dat is niet erg, zolang duidelijk is waar we het dan wél over hebben. In deze fenomeenkaart bedoelen we met sociale media *online platforms waarop gebruikers hun eigen ideeën en informatie* – in de breedste zin van het woord – *met elkaar kunnen uitwisselen en waarbij interactie tussen de gebruikers een centrale rol speelt*.

3.3 Veel meer dan Facebook of X alleen

Om te begrijpen hoe sociale media een rol spelen bij OAOV is het van belang om te begrijpen hoe het sociale medialandschap er grofweg uitziet en welke platforms het meest populair zijn onder Nederlanders.

Sociale media zijn er inmiddels in allerlei soorten en maten. Bestaande platforms ontwikkelen zich, terwijl nieuwe platforms opkomen en soms ook weer ondergaan. Het landschap beperkt zich al lang niet meer tot alleen Facebook, YouTube en X (voorheen Twitter) – die inmiddels allemaal al meer dan vijftien (!) jaar bestaan.

Zowel Facebook als YouTube behoren in Nederland nog wel tot de top-3 platforms met de meeste gebruikers, met beiden 10,1 miljoen gebruikers in 2024. Alleen WhatsApp heeft er nog meer: 13,4 miljoen, aldus [het Nationale Social Media Onderzoek dat jaarlijks wordt uitgevoerd door Newcom.nl](#) (Newcom.nl, 2024). Volgens de onderzoekers maken Nederlanders van 15 jaar en ouder elke dag bijna twee uur (115 minuten) gebruik van sociale media. Met name in de leeftijdsgroep 15 tot en met 40 wordt gebruik gemaakt van meerdere platforms, gemiddeld 5 tot 6 platforms in 2024. Dat betekent dat deze doelgroep zich op meerdere plekken online bevindt.



Heb extra oog voor de minder bekende, 'kleine' kanalen

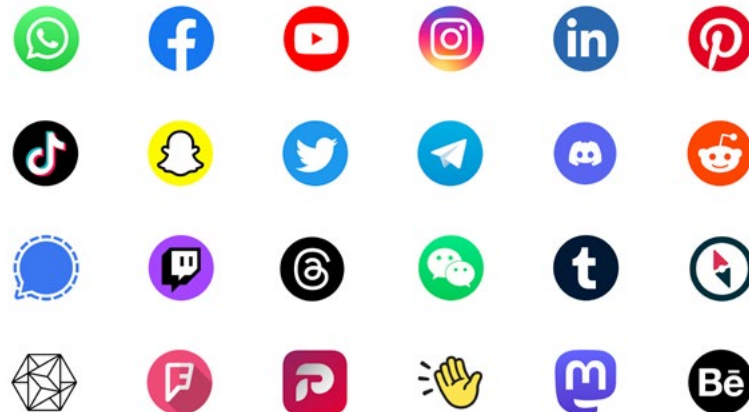
Zowel onderzoek als de praktijk laten zien dat voor online aangejaagde ordeverstoringen niet alleen de bekende platforms interessant zijn, maar juist ook de minder bekende platforms, met name wanneer deze een snelle stijging doormaken en aan populariteit winnen. Vaak zijn het jongeren die *early adapters* zijn van een nieuw platform. Dat vraagt ook om snel schakelen van professionals en bestuurders en het blijvend in de gaten houden van nieuwe ontwikkelingen op dit gebied.

Zo hebben TikTok en Snapchat in Nederland inmiddels meer gebruikers dan X (Newcom. nl, 2024). Andere 'grotere van de kleinere' en (voor velen) meer onbekende platforms, zijn Discord (1,8 mln gebruikers), Reddit (1,5 mln gebruikers) en Twitch (1,3 mln gebruikers – allen in 2024). Kanttekening is wel dat het aantal *dagelijkse* gebruikers van deze platforms een stuk lager ligt (ruwweg tussen 400 en 600 duizend).

Een relatief nieuw platform is Threads, in 2023 gelanceerd door Meta en gemakkelijk aan te maken vanuit een Instagram-account. Anders dan bijvoorbeeld Instagram is Threads vooral gericht op tekst. Het platform heeft sinds december 2023 bijna een miljoen gebruikers, aldus het Newcom-onderzoek. Kanttekening daarbij is wel dat 1 op de 3 gebruikers ook alweer is gestopt met het platform (Di Bucchianico, 2024; Newcom, 2024; Nederpel, 2024).

Een onvolledig overzicht van sociale media

In het Nationale Social Media Onderzoek worden onder meer de volgende platforms benoemd: WhatsApp – Facebook – YouTube – Instagram – LinkedIn – Pinterest – TikTok – Snapchat- X (Twitter) – Telegram – Discord – Reddit – Signal – Twitch – Threads – Caffeine – WeChat – Tumblr – Polarsteps – Foursquare – Parler – Clubhouse – nMastodon – BeReal



Populariteit kan snel toe- of afnemen

Bovenaanstaand voorbeeld laat zien hoe snel een platform aan populariteit kan winnen, maar ook weer verliezen. Het kan zijn dat Threads eenzelfde leven is beschoren als BeReal, een onder jongeren populaire app waarin je dagelijks op een willekeurig moment binnen een paar minuten een foto van jezelf moet maken die je vervolgens stuurt naar je vrienden, die hetzelfde doen. Waar BeReal in 2023 de nieuwe binnenkomer was in het Newcom-onderzoek en een vliegende start leek te maken, verliest het in 2024 momentum onder tieners en twintigers, aldus de onderzoekers.

Het is dus van belang om je te realiseren dat platforms het ene jaar snel kunnen groeien, om het jaar daarop in groei af te zwakken (of zelfs in te leveren). Zo groeide Snapchat (+21%) in 2023, maar het aantal gebruikers daalde dan weer iets in 2024. Andersom daalde het aantal gebruikers van Facebook en X in 2023, maar steeg dit aantal voor beide platforms weer in 2024 (Newcom, 2023; Newcom, 2024). Dit laat zich dus lastig voorspellen.

Een mooi interactief overzicht van de ontwikkeling van sociale mediaplatforms sinds 2011, op basis van de data van het jaarlijkse onderzoek van Newcom, is te vinden [in dit artikel op de website van Coosto](#). (Di Bucchianico, 2024)

3.4 Specifieke kanalen met specifieke functies en specifieke actoren

Hoewel het in theorie mogelijk is om een kaart te maken van alle sociale mediaplatforms op dit moment, is dit eigenlijk een verloren exercitie, omdat het landschap zich zo snel ontwikkelt dat een kaart al snel verouderd zal zijn. Bovendien innoveren platforms en voegen zij functionaliteiten toe; alles om de gebruiker te behouden. Daarom onderscheiden we hieronder een aantal algemene kenmerken van sociale mediaplatforms die gebruikt (kunnen) worden bij online aanjaagde ordeverstoringen.

Mainstream of alternatief

Er bestaat een breed scala aan platforms, veel meer dan de bekende 'mainstream' platforms waar de meeste Nederlanders gebruik van maken. Een deel van deze platforms – die soms 'alternatieve' platforms worden genoemd – zijn ontstaan als reactie op de mainstream platforms. Dat kan zijn omdat er zorgen zijn over de beveiliging en opslag van persoonsgegevens, maar ook omdat er steeds steviger moderatie plaatsvindt op het kanaal waardoor bepaald gedachtegoed geen plek meer vindt op het mainstream platform.

Bekende alternatieven voor WhatsApp zijn Signal en Telegram. Van Telegram is bekend dat er nauwelijks moderatie plaatsvindt door het bedrijf zelf op de geplaatste content, wat maakt dat gebruikers veel vrijheid hebben om hun (potentieel opruiende) gedachtegoed te delen. Wel kunnen berichten gerapporteerd worden, waarnaar een toezichthouder van het platform een kanaal of groep kan verwijderen of account kan verbannen van het platform (zie Bakker, Cornelisse, Mohamed, Schäfer, & Veerbeek, 2021, p. 28).

Andere platforms bewegen in tegenovergestelde richting, door hun beleid om desinformatie of de verspreiding van extremistische informatie juist aan te scherpen en daartoe maatregelen te nemen zonder dat bepaalde content eerst moet worden gevlagd door gebruikers. Zo beschrijven Textgain/Verwey Jonker Instituut (2023) enkele maatregelen die YouTube en TikTok zeggen te nemen om dit type content op hun platform tegen te gaan. YouTube meldde dat het tussen oktober en december 2020 – in slechts drie maanden tijd dus – 1,4 miljoen ‘spam, misleading, and scam videos’ verwijderde, 259.000 ‘harmful or abusive videos’ en 73.000 video’s die geweld of gewelddadig extremisme promootten (zie: Yesilada & Lewandowsky, 2022, p. 4)

Er bestaan dus verschillen tussen platforms in hoeverre zij zelf maatregelen nemen om extreme of opruiende content te voorkomen en verwijderen, of dat zij deze verantwoordelijkheid bij hun gebruikers leggen, die dit eerst aan hen moeten melden. Vervolgens zit er ook nog verschil tussen de mate van bereidheid van platforms om in actie komen als zij op dergelijke content stuiten of worden gewezen.

Belangrijk om in het oog te houden is dat er alternatieven zijn wanneer gebruikers niet meer terechtkunnen op mainstream platforms of zich hier niet meer thuis voelen. Minder bekende videoplatforms (à la YouTube) zijn bijvoorbeeld Twitch, BitChute en Rumble. Fora waarop weinig tot geen moderatie plaatsvindt zijn 4Chan, 8Kun, Gab en Parler. Wie denkt dat het laten verwijderen van content op de ene plek betekent dat iets ook echt ‘weg’ is, kan dus bedrogen uitkomen.

Bodegraven vs. Twitter

In een poging om de ongefundeerde uitlatingen over een complottheorie in Bodegraven een halt toe te roepen, spande de gemeente Bodegraven-Reeuwijk een rechtszaak aan tegen Twitter. De gemeente eiste daarin dat Twitter alle berichten waarin Bodegraven aan de complottheorie werd gelinkt, opspoorde en verwijderde. De rechter wees deze eis echter af. Twitter had volgens de rechtbank voldoende gedaan om dergelijke content te verwijderen; zo had het een specifieke account dat opruiende tweets bevatte definitief geschorst. Volgens Twitter was het bovendien niet mogelijk om met een goed filter de onrechtmatige content te verwijderen, zonder ook veel legale content te verwijderen. De rechter ging daarin mee. Wel moet Twitter verwijderingsverzoeken van de gemeente direct in behandeling nemen. Zie: Bouma, 2022; Rechtspraak, 2022



Open, semi-besloten of besloten

Een ander aspect waarop sociale media te onderscheiden zijn is de mate van toegankelijkheid. Zo zijn er platforms die voor iedereen toegankelijk zijn, ook als je er niet voor betaalt of een (al dan niet gratis) account aanmaakt. Dit is bijvoorbeeld het geval bij YouTube. Ook zonder account kun je video's bekijken en de reacties daarop lezen. Kanttekening is wel, dat je zonder account zelf geen reacties kan plaatsen of video's kan uploaden en dat het interactieve van YouTube daarmee deels teniet wordt gedaan. Afhankelijk van de gekozen insteek, zou je YouTube dus ook als semi-gesloten kunnen definiëren.

Voor veel platforms geldt dat je zonder account niets kan plaatsen of uploaden, en vaak ook niet kunt reageren. Platforms waarbij je zonder account ook vrijwel niets kunt zien (als bezoeker) zijn onder meer X, Instagram, Snapchat en Telegram. Dit geldt eigenlijk ook voor Facebook, openbare pagina's uitgezonderd die je ook zonder account kunt bekijken.

Op veel platforms kun je bovendien kiezen met wie je de content die je maakt deelt: met alleen jouw connecties of met iedereen op het platform. Of met iedereen binnen een gesloten subgroep op het platform, zoals besloten kanalen op Telegram en besloten groepen op Facebook en WhatsApp. Om daar deel van uit te maken, moet je eerst een verzoek doen of uitnodiging krijgen om tot die groep te behoren.

Het aanmaken van een account is echter in veel gevallen eenvoudig: er is een e-mailadres en soms ook telefoonnummer voor nodig. Dit kan dus ook anoniem.

Verschillen in toegankelijkheid kunnen goed passen bij de verschillende functies van sociale media voor, tijdens en na een online aangejaagde ordeverstoring (zie ook hoofdstuk 4). Aan de ene kant zorgt de beslotenheid van bepaalde kanalen voor een 'veilige' omgeving waarin gelijkgestemden kunnen worden gevonden en plannen kunnen worden gesmeed. Vervolgens kan het gecreëerde materiaal – een oproep tot rellen bijvoorbeeld – via andere, semi-besloten of open kanalen worden verspreid onder zowel aanhangers als potentiële aanhangers. Hoe vaker iets gedeeld wordt, hoe lastiger het te achterhalen is wie of wat de bron is geweest.

We zien ook dat er soms speciale kanalen of groepen worden aangemaakt voor de beoogde actie, waarin mensen die deel willen nemen elkaar vinden. Dit kan zorgen voor een zeker groepsgevoel. En kan ook helpen om twijfelaars over de streep te trekken doordat zij zien hoeveel animo er is voor de actie, ze daar bekenden treffen, of hun zorgen worden weggenomen door organisatoren of medestanders. Na de actie kan het delen van beeldmateriaal en het uitwisselen van ervaringen in besloten groepen bovendien zorgen voor versterkt groepsgevoel bij de aanwezigen bij die actie, en tegelijk fungeren als PR-materiaal voor nieuwe acties (indien de actie, uiteraard, 'succesvol' is verlopen volgens de eigen standaard).

#OperationD

In december 2021 wordt door Defend-groepen op onder meer Facebook en Telegram een grote actie aangekondigd onder de noemer '#OperationD'. Er wordt niet gezegd waar de actie zal plaatsvinden. De politie anticipeert op verschillende scenario's en krijgt onder meer signalen dat er iets staat te gebeuren op het Hilversum Mediapark. Het Mediapark en centrum van Hilversum worden uitgeroepen tot veiligheidsrisicogebied. Uiteindelijk blijft het bij enkele tientallen demonstranten in IJmuiden. Op het Mediapark kregen vier demonstranten een gebiedsverbod opgelegd. Het Algemeen Dagblad deelt een Telegrampost waarin de demonstranten worden gecompimenteerd dat zij 'de politie flink met een kluitje in het riet hebben gestuurd'.

Zie: [Trouw, 2021](#); [Algemeen Dagblad, 2021](#).

Eigen platform, taalgebruik en symboliek

Net zoals jongeren soms taal gebruiken die voor hun ouders onmogelijk te begrijpen is, is er ook online een geheel eigen woordenschat die voor niet-kenners lastig te doorgronden kan zijn. Er worden creatieve manieren gevonden om content aan moderatie te laten ontsnappen door het vermijden van bepaalde woorden of door deze te vervangen door ogenschijnlijk onschuldige alternatieven of symboliek, waarvan insiders weten wat er werkelijk mee bedoeld wordt. Ook voor het lokaal bestuur of politie kan het dan lijken alsof er geen of weinig dreiging is, terwijl er soms wel degelijk gerefereerd wordt naar extreem gedachtegoed of geweld. Wie de dreiging van oproepen online goed wil kunnen inschatten, doet er dus goed aan om op de hoogte zijn van dit online vocabulaire. Weet dat ook online taal constant in beweging is, mede door het spel tussen wat wordt toegestaan op online platforms en wat gebruikers willen uiten of delen.

Andersom is het besef belangrijk dat sommige jongeren zich online anders voordoen dan zij daadwerkelijk offline zijn. Dit geldt ook voor hoe zij zich offline (durven te) gedragen. Dit uit zich bijvoorbeeld in uitdagende taal online, om te laten zien hoe 'stoer' iemand is, waar offline geen gevolg aan wordt geven. Soms wordt dreigende taal ook geuit als grap. Het is online lastiger om de juiste context en relaties te herkennen om deze dreigingen goed te duiden (zie bv. Bartelds, Vries and Postma, 2023).

Los van taalgebruik en symboliek is het lastig om aan te geven welke platforms zich het meest lenen voor het oproepen tot ordeverstoringen of hiervoor in Nederland het vaakst worden gebruikt. Dat komt mede omdat de keuze voor een platform lang niet altijd alleen zal worden gemaakt op basis van wat een platform technisch kan of wat rationeel de meest logische keuze is. Wat ook zal meespelen is waar de beoogde doelgroep zich bevindt, of waar de 'aanjager' zelf al ervaring mee heeft. Misschien is er al een veelgebruikte WhatsAppgroep waar mensen elkaar vinden, en zit niemand op Telegram. Of wordt juist gekozen voor SnapChat of een *livestream*.

Platform is één, gebruiker is twee

De manier waarop sociale media kunnen worden ingezet bij online aangejaagde ordeverstoringen verschilt dus. Net zo goed verschilt ook het type gebruiker. Er zijn mensen die het 'gezicht' zijn van een bepaalde beweging of actie, er zijn mensen die meer op de achtergrond blijven maar cruciaal zijn om aantrekkelijke content te maken, er zijn mensen die het beheer van een Facebookpagina of Telegramkanaal op zich nemen. Er zijn mensen die content consumeren en het daarbij laten, en mensen die de content vervolgens ook actief gaan verspreiden om mensen aan te moedigen zich aan te sluiten bij de actie. De rol die iemand heeft kan in de loop van het proces veranderen.

Rellen in Utrecht en Amersfoort

In augustus 2020 vonden grootschalige rellen plaats in een aantal Utrechtse wijken. Er werden stenen en vuurwerk naar de politie gegooid door jongeren, ook werden bushokjes en bewakingscamera's vernield. De ME moest ingrijpen. De oproep om te gaan rellen ging rond op sociale media. De Burgemeester kondigt een noodbevel af voor een deel van Utrecht en hanteert daar onder meer preventieve foullering. Eerder was het al onrustig in de Haagse Schilderswijk. In Utrecht speelden volgens de toenmalige burgemeester van Utrecht drie populaire vloggers een belangrijke rol bij het aanjagen van de rellen (RTV Utrecht, 2020). De ongeregelde heden zouden op live-beeld te zien zijn geweest.

In Amersfoort vond een aantal dagen later een soortgelijke oproep plaats die onder meer werd gedeeld via Snapchat, waarbij zo'n 200 jongeren zich bij een rotonde verzamelden om de openbare orde te verstoren. Ook daar werd een noodbevel afgekondigd. Jongerenwerkers werden ingezet om te voorkomen dat de volgende dag opnieuw rellen zouden zijn.

Zie: Lokale Zaken, 2020; NOS, 2020; Van Rossum du Chattel, 2020.

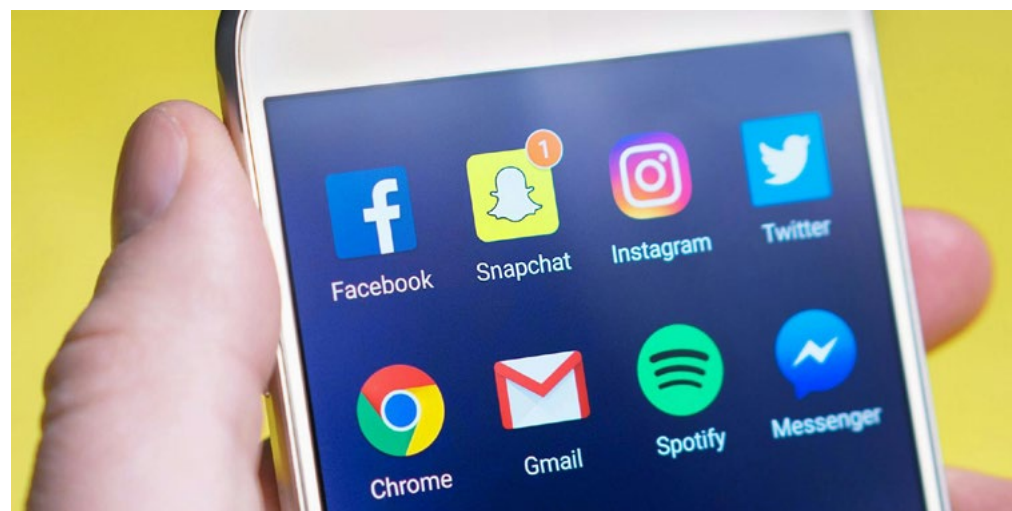
In hoeverre mensen te mobiliseren zijn, hangt onder meer samen met hoe goed aanjagers of leiders in staat zijn anderen te overtuigen en mee te krijgen in hun verhaal. Dat geldt zowel voor mensen die dichterbij een aanjager staan – en bijvoorbeeld al onderdeel uitmaken van een (online) gemeenschap – als mensen die daar nog volledig buiten staan.



Toch is dit nog maar de helft van het verhaal. In hoeverre mensen te mobiliseren zijn, hangt ook samen met hoezeer zij openstaan voor de boodschap die wordt verkondigd (Jabri, 1996 in: Demmers, 2012). Dit laatste hangt volgens wetenschappers dan weer samen met een breed scala aan factoren. Bijvoorbeeld in hoeverre je in je basisbehoeften kunt voorzien, maar ook in hoeverre je het gevoel hebt dat je jezelf mag zijn en geaccepteerd voelt in de maatschappij, en in hoeverre je mee kan doen in de maatschappij en daar invloed op kan uitoefenen (*security, acceptance en access needs*, aldus conflictwetenschapper Edward Azar, (1990) in zijn bekende werk over *protracted social conflict*). Deze needs hangen nauw met elkaar samen en worden beïnvloed door zowel het individu als de gemeenschap(pen) waartoe hij behoort als door instituten zoals de staat.

Mensen die betrokken zijn bij online aangejaagde ordeverstoringen hebben waarschijnlijk dan ook uiteenlopende redenen waarom ze doen wat ze doen; motivaties die ook in de loop der tijd kunnen veranderen. Denk aan bezorgdheid over de eigen leefomgeving, de staat van Nederland of de wereld, idealisme, opportunisme, financieel gewin, aanzien, teleurstelling of juist plezier, of een mix hiervan. Het is gemakkelijk om te denken dat het gaat om gefrustreerde of boze burgers, maar dit hoeft niet altijd het geval te zijn.

In de afgelopen jaren hebben we bijvoorbeeld online gemeenschappen zien ontstaan waarin mensen elkaar vinden in hun geloof in bepaalde (complot)theorieën. Naast dat hier vaak ook een bepaalde afkeer of teleurstelling met de overheid een rol speelt, zijn er ook aanhangers die de verbinding met andere leden zien als de voornaamste reden om onderdeel te zijn van de online-gemeenschap. In sommige gevallen wordt deze gemeenschap een belangrijk deel van iemands dagelijks leven en onderdeel van iemands identiteit. Ook valt op dat er een bepaald verdienmodel zit achter bepaalde theorieën, waarbij kernfiguren geld vragen aan volgers (en dit ook krijgen).



Samen effectief voor een veilig Midden-Nederland

Categorisatie online

Als we zowel de literatuur als de praktijk overzien, dan zien we verschillende rollen die mensen online kunnen aannemen en in het bijzonder op sociale media:

Leiders/prominenten: mensen die het gezicht vormen van een beweging en zeer zichtbaar zijn online. Dit kan ook zichtbaarheid zijn onder een alias.

Aanjagers: dit kunnen dezelfde mensen zijn als de leiders, maar dat hoeft niet. Aanjagers kunnen ook mensen zijn die heel actief content delen of zorg dragen voor het behoud van de gemeenschap (bijvoorbeeld door interactie tussen leden te faciliteren; het gemeenschapsgevoel aan te wakkeren). Soms zijn aanjagers ook influencers: mensen met groot bereik op sociale media die posts delen of steun uitspreken voor een groep/idee/actie.

'Prosumenten', (of: 'prosumers' (Whittaker, 2022)): mensen die zowel content produceren als consumeren.

Volgers: mensen die een groep of aangekondigde actie volgen, misschien hun steun uitspreken, maar niet te rekenen zijn tot de kern van een beweging.

Consumenten: mensen die content consumeren, omdat zij dit (soms tegen hun zin) tegenkomen via de platforms waar ze op zitten, zonder hier actief iets mee te doen.

Trollen en bots: bots op sociale media zijn accounts die niet door personen worden bestuurd maar door een algoritme. Bots kunnen bestaande berichten bijvoorbeeld delen of liken, waardoor deze populairder lijken. Trollen zijn accounts die wel door personen worden bestuurd, met het doel om bijvoorbeeld extreme reacties uit te lokken, mensen tegen elkaar op te zetten of nepnieuws te verspreiden (zie: Mediawijsheid, n.d.).

Tegen-activisten: mensen die zich afzetten tegen de gedeelde content of beweging en hen bekritisieren.

3.5 Versterkende en vertekende mechanismen

Wie het heeft over sociale media, hoort al gauw woorden als *'algoritmen'*, *'echokamers'* en *'filterbubbels'*. Mensen zouden door algoritmes op sociale media in een *rabbit hole* belanden waarin ze hun eigen gelijk steeds weer bevestigd zien.

Algoritmen en filterbubbels

In feite is een algoritme niet meer dan een (technische) manier waarmee platforms proberen te voorspellen wat een gebruiker wil zien. Op deze manier proberen ze de aandacht van de gebruiker zo lang mogelijk vast te houden en de gebruiker zo te verleiden om zo lang mogelijk te blijven hangen op het platform. Dit doen ze door allerlei informatie te verzamelen over de gebruikers, bijvoorbeeld waarop wordt geklikt, hoe lang iemand stilstaat bij bepaalde berichten, wie of wat er wordt gevolgd, en zo verder (Textgain/Verwey Jonker Instituut, 2023, p. 67). Op basis daarvan wordt dan bijvoorbeeld nieuwe content aangeboden aan de gebruiker of bepaald welke advertentie de gebruiker te zien krijgt.

Het gevaar van algoritmen schuilt erin dat gebruikers steeds vaker content te zien krijgen die past bij hun interesses en waar tegengeluid steeds zeldzamer wordt. Dit fenomeen wordt ook wel de 'echokamer' of 'filterbubbel' genoemd, waarin tegenstrijdige meningen 'weg gefilterd' worden (Whittaker (2021), in: Textgain/Verwey Jonker Instituut, 2023, p. 74).

Ook lokale (en landelijke) bestuurders en professionals die bij de overheid of daaraan gelieerde instanties werken, bevinden zich overigens in allerlei 'bubbels'. Zij kunnen overvoerd worden met (schijnbaar eenduidige) informatie ten aanzien van bepaalde online platforms of sociale media vanuit hun eigen echokamer. Het is goed dat zij zich hiervan bewust zijn bij de beeldvorming en oordeelsvorming over online berichtgeving waar ze een 'slecht gevoel' bij hebben en maatregelen treffen om vervreemding en eenzijdige oordeels- en besluitvorming te voorkomen. We komen hier in hoofdstuk 5 nog op terug.

Kennis nog sterk in ontwikkeling

Een andere belangrijke kanttekening is dat we nog maar weinig weten over de algoritmen die worden gebruikt door sociale media platforms en de gevolgen daarvan op de gebruiker. In het onderzoek van Textgain/Verwey Jonker Instituut (2023, p. 76) is een overzicht te vinden van een aantal recente studies en hun bevindingen over de rol van aanbevelingsalgoritmen bij rechtsextremistische radicalisering. Dit is weliswaar iets anders dan online aangejaagde ordeverstoringen, maar biedt desalniettemin een leerzame les: de kern is dat persoonlijke keuzes van gebruikers minstens zo belangrijk zijn als de rol van aanbevelingsalgoritmen.

Het staat dan ook vast dat consumenten op sociale media een zekere keuzevrijheid hebben. Niet altijd om ergens wel of niet mee in aanraking te komen – want dat gebeurt soms simpelweg – maar wel om daar vervolgens iets mee te doen. Erin meegaan of niet, er meer over willen weten of niet, iets *liken*, delen, je abonneren of niet. De rol van algoritmen kunnen we daarin ook weer niet overschatten. Of iets resoneert met jou als gebruiker, zal ook te maken hebben met je persoonlijke omstandigheden én de maatschappij waarin je je bevindt, en zelfs dan is het nog maar de vraag of je ook in actie wil komen. Als het algoritme leidend is, is het bovendien een interessante vraag in hoeverre gebruikers die, bijvoorbeeld, een oproep om te rellen verspreiden, deze informatie kunnen 'sturen', of dat ook zij eigenlijk maar weinig invloed hebben op wie hun boodschap onder ogen komt.

De rol van het internet op het keuzep proces om iets te doen met de informatie die tot ons komt is dan ook tweeledig. Aan de ene kant geeft het ons de mogelijkheid om informatie op een laagdrempelige, snelle en relatief goedkope manier tegen het licht te houden en te 'checken' op de waarheid. Aan de andere kant kan iedereen tegenwoordig kennis of meningen op het internet delen (en presenteren als waarheid), waardoor onderscheid maken tussen wat waar, half-waar of niet waar is, juist lastiger wordt.



4 De rol van sociale media bij (dreigende) ordeverstoring

'Gewone' ordeverstoringen, zo weten we inmiddels uit wetenschap én praktijk, doen zich pas voor bij de juiste mix van factoren. Een juiste voedingsbodem bijvoorbeeld (zoals een gevoel van onzekerheid in de samenleving, zie bv. Eysink Smeets, 2022), een issue, organisatie of persoon waarop grieven zijn gericht, een gelegenheid waarbij die grieven tot uiting kunnen worden gebracht, een gemotiveerde doelgroep en een geschikte 'trigger'.

Ook bij de nieuw loot aan de ordeverstoringen-stam, die van de online aangejaagde ordeverstoringen, moet nog steeds sprake zijn van zo'n brede mix van factoren voordat sprake zal zijn van onregeligheden. *The Onlife* – en de werking van sociale media daarbinnen in het bijzonder – heeft de snelheid en heftigheid waarmee die factoren zich ontwikkelen én op elkaar inwerken wel veranderd en versterkt. Daarom nemen we in dit hoofdstuk de functie(s) die sociale media daarbij vervullen nader onder de loep. Dat doen we aan de hand van de laatste inzichten uit de (inter)nationale wetenschappelijke literatuur, uitgesplitst in drie stappen:

- Eerst kijken we naar de functies van sociale media die voor, tijdens en na hedendaagse ordeverstoringen zichtbaar zijn.
- Dan beschrijven we hoe in verschillende stadia van het proces verschillende sociale media voor verschillende functies worden gebruikt.
- Tenslotte graven we een spade dieper, en beschrijven we de rol die sociale media ook in onderliggende en flankerende processen vervullen.

4.1 De meest in het oog springende functies van sociale media bij OAOV

Het verdient aanbeveling de ontwikkeling van online aangejaagde ordeverstoringen te zien als een proces. Een proces met een begin, een midden en een eind (hoewel dat eind op verschillende manieren ook weer de input vormt voor een nieuw proces, waarover later meer).

Voor de eenvoud van begrip gebruiken wij hier in eerste instantie de globale indeling in 'vooraf', 'tijdens' en 'na' de ordeverstoring; in het *afwegingskader* en het *barrièremodel* die de andere onderdelen van dit drieluik vormen wordt deze indeling nog wat verder uitgesplitst.

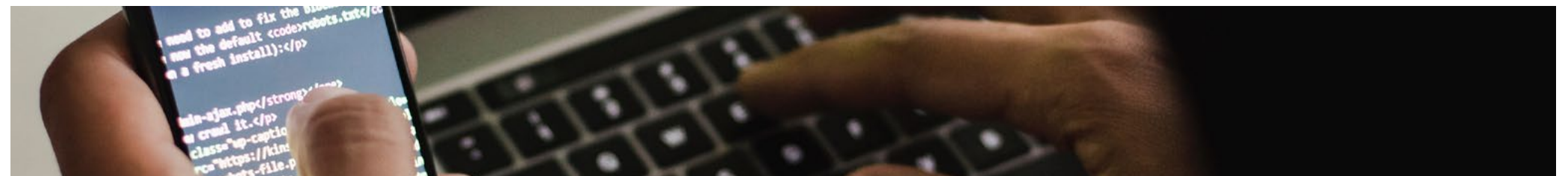
Vooraf

In de fase voorafgaand aan een (dreigende) ordeverstoring kan de mate waarin sociale media een rol spelen sterk variëren. Net als de mate waarin hun bijdrage zichtbaar en voorzienbaar is voor de autoriteiten.

Bij ordeverstoringen die voortvloeien uit breed maatschappelijk ongenoegen vormen sociale media voor protestbewegingen een handig, hedendaags communicatiekanaal om het debat over die onvrede aan te jagen, mensen te mobiliseren en hen op te roepen die onvrede op een bepaalde plaats, tijd of manier dat protest tot uiting te brengen (Boulianne & Lee, 2022; Fife, Flinn, & Nyhan, 2023; Johansson & Scaramuzzino, 2023; Slobozhan, Brik, & Sharma, 2023). Veel van de hier genoemde activiteiten behoren natuurlijk tot grondrechten van burgers, zoals vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vergadering of het demonstratierecht. En zij hoeven nog in het geheel niet te leiden tot verstoringen van de openbare orde. Anders wordt het als daarbij ook – in al dan niet bedekte termen – de oproep of afspraak ontstaat om zich daarbij niet aan de heersende regelgeving te houden of moedwillig strafbaar gedrag te vertonen. Bij dit type online aangejaagde ordeverstoring is dus op sociale media vaak al een langere voorgeschiedenis zichtbaar van onvrede en protest, die zich dan langzaam maar zeker meer in de richting van een dreigende ordeverstoring begint te bewegen.

Bij andere ordeverstoringen lijkt de rol van sociale media in de aanloop korter, de aanleiding anders. Neem de ongelukkige uitnodiging van het meisje uit Haren dat in 2012 leidde tot Project X. Of de oproep in 2022 om op de kermis in Houten te gaan rellen. Of neem de *Dublin Riots* van najaar 2023, toen een (ook) via sociale media verspreid bericht over een mishandeling door een vermeende migrant razendsnel tot grootschalige ordeverstoringen leidde. Sociale media vervullen dan de functie van snelle verspreider van een bericht én van oproepen om de orde te verstoren. Let wel op: dat gebeurt vaak in combinatie met berichtgeving via de traditionele media, waarbij het een het ander versterkt.

Zowel bij de (dreigende) ordeverstoringen met een langere aanloop als die met een kortere aanloop vervullen sociale media voor diegenen die op ordeverstoring uit zijn tenslotte een handig hulpmiddel om daarbij te volgen strategie, plaats en werkwijze af te stemmen, net als de daarbij eventueel te gebruiken middelen.



Tijdens

Wanneer de ordeverstoring zich daadwerkelijk ontwikkelt, worden sociale media allereerst wederom benut voor onderlinge coördinatie en afstemming. Niet over het hoofd moet worden gezien dat daarbij ook het gericht reageren op het optreden van de autoriteiten en – vooral – de politie hoort. Sociale media vormen zo als het ware de tegenpool van het politie-communicatiesysteem; een communicatiemiddel waarmee de ordeverstoorders hun contrastrategie kunnen sturen.

Daarnaast is natuurlijk vaak gezien hoe sociale media worden gebruikt voor het live delen van beelden, om zo aandacht (voor zowel actie als individu) te genereren. Deze beelden kunnen op anderen echter ook een aanzuigende werking hebben, terwijl andere delen van het publiek hierdoor juist worden geschokt (zie bijv. Bruns, Highfield, & Burgess, 2014; Brym, Godbout, Hoffbauer, Menard, & Zhang, 2014; Clarke & Kocak, 2020; Lokale Zaken, 2020). Beide effecten verdienen natuurlijk gerichte aandacht van de lokale autoriteiten.

Ten slotte vervullen sociale media een rol in een minder rationeel – en minder vaak beschreven – proces: het proces van overdracht en versterking van emoties onder ordeverstoorders en hun sympathisanten. Het proces dus van *emotionele besmetting*, die bij kan dragen aan het oplopen van de emoties onder (potentiële) ordeverstoorders en daarmee aan escalatie van protest of *mate van ordeverstoring* (Bakker et al., 2021).

Interessant is echter dat bij onderzoek naar (dreigende) online aangejaagde ordeverstoringen óók gevonden is dat sociale media werden gebruikt om onderlinge sociale controle uit te oefenen, in de zin van het elkaar aanspreken op ongewenst gedrag en daarmee bij te dragen aan de-escalatie (Demir, Bastug, & Douai, 2020). Het verdient aandacht om te bezien in hoeverre, op welke manier en door wie dit effect versterkt kan worden.

Na

De beelden en berichten die zowel door sociale media als de traditionele media over de ordeverstoring worden verspreid verlagen voor anderen de drempel om ook dergelijk gedrag te vertonen. Daarmee bestaat een gereed risico dat de ene online aangejaagde ordeverstoring via (sociale) media een volgende ordeverstoring elders ontlokt. Dat effect was bijvoorbeeld tijdens de avondklokrellen nadrukkelijk zichtbaar. Er is dus sprake van een zekere besmettelijkheid van online aangejaagde ordeverstoringen, niet alleen binnen het eigen land (Lokale Zaken, 2020; Hans Moors et al., 2022), maar nadrukkelijk ook over landsgrenzen heen. Stekelenburg (2023) spreekt in dit verband treffend van een “besmettelijk exportproduct”. Het maakt dat wij waakzaam moeten zijn wanneer het bijvoorbeeld in de Verenigde Staten tot grootschalige ongergeldheden komt rond een thema waarvoor ook in Nederland voedingsbodem bestaat.

Daarnaast worden sociale media door de ordeverstoorders en hun sympathisanten na de ordeverstoringen benut om een alternatieve lezing te geven van de gebeurtenissen en van het optreden van de autoriteiten daarbij. Rekening moet ermee worden gehouden dat dit de

legitimiteit van de autoriteiten bij de kringen rond de ordeverstoorders (verder) ondergraaft (en hun ongenoegen vergroot), wat de drempel voor toekomstige ordeverstoringen kan verlagen. Daarmee kan het proces van online aangejaagde ordeverstoringen als een cyclisch proces worden gezien, waarbij de *outcome* van de ene ordeverstoring *input* vormt voor de volgende (Eysink Smeets, 2021).

4.2 Verschillende kanalen in verschillende stadia van het proces

In wetenschappelijke studies én praktijk is zichtbaar dat bij (dreigende) ordeverstoringen veelal een combinatie van digitale platforms worden gebruikt, afhankelijk van de aard van de ordeverstoring en de fase in het proces. De keuze wordt onder meer bepaald door de mate van openheid of geslotenheid die de aanjagers van de ordeverstoring in de betreffende fase zoeken, de voorkeurskanalen van de daarbij betrokken doelgroep en bijvoorbeeld de lokale context en gewoonten. Let dus op dat ervaringen die zijn opgedaan bij de ene (dreigende) ordeverstoring niet klakkeloos van toepassing zijn op andere gelegenheden.

Avondklokrellen in Noord-Brabant

Tijdens de avondklokrellen in Noord-Brabant werd op onder andere Snapchat en Facebook opgeroepen om te gaan rellen, maar werd ook gebruik gemaakt van Telegramgroepen. Bovendien verschilde de manier waarop sociale media een rol speelden per onderzochte stad: in 's-Hertogenbosch bijvoorbeeld mobiliserend, in Breda en Helmond meer informerend (Moors et al., 2022).

Ook zijn er voorbeelden waarin mensen elkaar ophitsen tot ordeverstoring in al bestaande, besloten Whatsappgroepen, maar ook voorbeelden waarin zij elkaar langs verschillende wegen vinden in een nieuwgevormde *community* online. Onderzoek naar de rellen die in Utrecht in de zomer van 2020 liet zien dat bekende vloggers een rol speelden in het aanjagen (Lokale Zaken, 2020).

De laatste jaren is een zekere mate van ‘vermenging’ zichtbaar tussen verschillende protestgroepen, waardoor ook sprake is van vermenging van de door hen gebruikte communicatiekanalen-van-voorkeur.

Vermenging van issues

[Onderzoek van de Utrecht Data School naar sociale media-conversaties en hun relatie tot protesten op straat \(2021\)](#) liet bijvoorbeeld zien dat groepen die op het eerste gezicht een eigen 'niche' hebben, zoals boerenprotestbewegingen en coronademonstranten, elkaar weten te vinden op Telegram en X, en elkaars oproepen deelden (Bakker et al., 2021). Dat beeld werd ook zichtbaar rond de ordeverstoringen als gevolg van de complottheorie in Bodegraven, of tijdens de avondklokrellen in Eindhoven, waar een mix van mensen aanwezig was, van voetbalhooligans tot coronademonstranten tot sensatiezoekers (Moors et al., 2022, p. 45).

Belangrijk is om te beseffen dat op een gegeven moment de beslotenheid van een gesloten groep zal moeten worden losgelaten om een breder publiek te bereiken, en zo een massa op de been te brengen voor de beoogde actie (ordeverstoring of niet). Dit kan deels door oproepen te delen in andere besloten groepen die soms duizenden mensen groot zijn – zoals op Telegram – maar ook door toch openbaarheid te zoeken. Mobilisatie is zo een proces waarin van klein naar groot kan worden gedacht en waarbij verschillende platforms een eigen rol blijken te spelen.

Van alternatief naar mainstream

[Onderzoek naar rechtsextremisme op sociale media](#) wijst erop dat strategieën om opzettelijk te polariseren vaak beginnen op platforms waar al sympathisanten te vinden zijn, zoals 4chan en 8kun (eerder 8chan). Vervolgens worden gesprekken voortgezet in besloten omgevingen als Telegram en Discord, waarbij materiaal wordt ontwikkeld wat vervolgens wordt gedeeld op meer mainstream platforms als Facebook, X en TikTok (Textgain/Verwey Jonker Instituut, 2023).

4.3 Processen in de onderstroom

Oproepen tot verstoring van de orde zullen een grotere kans hebben naarmate zij terecht komen in een 'bedje' van ongenoegen, onvrede en een verminderde legitimiteit van de autoriteiten. In de groei daarvan spelen sociale media óók een rol, onder meer in de vorm van verspreiding van mis- en desinformatie of complottheorieën. Gesproken zou hier kunnen worden van een *secundaire* vorm van aanjagen omdat, zeker bij de verspreiding van desinformatie of complottheorieën, uiteenlopende actoren (van binnenlands tot geopolitiek) hierbij een welbewuste, actieve rol spelen. Ook in een aanverwant proces als radicalisering, dat op zijn beurt de bereidheid tot het plegen van ordeverstoringen kan vergroten, blijken sociale media een aanwijsbare rol te vervullen.

Het gaat het bestek van deze fenomeenkaart natuurlijk te buiten om ook uitgebreid in te gaan op de rol van sociale media bij deze *secundaire processen*. In de afgelopen tijd zijn echter meerdere voortreffelijke publicaties verschenen die hier een nader licht op werpen en die soms ook aangeven hoe hieraan het hoofd kan worden geboden. Zie hiervoor bijvoorbeeld Eysink Smeets (2022), Harambam (2023) en Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelatie (2022).

Een zekere mate van bekendheid met deze processen en de manier waarop deze de 'vatbaarheid' voor oproepen tot ordeverstoringen kunnen vergroten is echter wel essentieel voor het lokaal bestuur. Nauw daarmee verbonden is het belang voor het lokaal bestuur om inzicht te hebben in de belangrijkste spanningen en ongenoemens die onder lokale (sub) segmenten leven, net als in de door hen ervaren legitimiteit van de lokale autoriteiten. Dat maakt het immers mogelijk (zowel online als offline opgevangen) signalen van mogelijk dreigende ordeverstoringen adequaat op hun waarde te schatten.



4.4 Online groepsdynamieken

Net als offline, vormen zich online groepen en gemeenschappen die relevant kunnen zijn voor ordeverstoringen. Uit onderzoek blijkt dat dit proces van groepsvorming online eigenlijk niet zo heel erg verschilt van de groepsvorming offline. Zo opperen Greijdanus *et al.* (2023) dat het model van Tuckman (1965; 1977) ook waar het gaat om online groepsvorming interessant leesvoer vormt.

In dit model gaat Tuckman uit van vijf fases van groepsvorming, waarbij groepen elkaar in de eerste fase vooral aftasten en leren kennen (*forming*), dan hun positie in de groep innemen – wat soms samengaat met weerstand (*storming*), om vervolgens vorm te geven aan de groepsrollen en -normen (*norming*) en samen te werken als geheel aan de collectieve doelen (*performing*). In deze laatste twee fasen is de groep gemotiveerd om te blijven voortbestaan en dit voortbestaan ook te verdedigen. In de laatste fase valt de groep uiteen en gaan de leden hun eigen weg (*adjourning*) (Greijdanus *et al.*, 2023).

Hoe mensen daarbij *collectief* over gaan tot bepaalde actie is in de wetenschappelijke literatuur uitgebreid onderzocht. Onder meer in studies over mobilisatie, 'collective action' en protestbewegingen vinden we ideeën terug over hoe dit proces in zijn werk gaat. Een belangrijke vraag daarin is wanneer en waarom individuen bereid zijn om gezamenlijk in actie te komen voor de 'publieke zaak', en in hoeverre organisatie daarin een rol speelt. Ook de rol van identiteit, emoties, netwerken en doen-vermogen is onderzocht (Bennett & Segerberg, 2012; van Zomeren, Leach, & Spears, 2012).

Het positioneren van de eigen groep versus de 'ander' komt bijvoorbeeld in veel van die literatuur terug. Dit hangt samen met hoe mensen zich identificeren en van welke groepen zij vinden dat zij onderdeel uitmaken. Onze identiteit is niet statisch, maar meervoudig en fluïde, dat wil zeggen: mensen identificeren zich, afhankelijk van de situatie, langs verschillende lijnen die kunnen veranderen door de tijd. Een voorbeeld: je bent moeder en moslim en CEO en Ajax-fan. Welke identiteit belangrijker is, hangt af van waar en met wie je je bevindt.

De grenzen van groepen worden lang niet altijd bepaald door wat de groepsleden zelf zijn of denken te zijn, maar juist ook door wat zij vinden dat de *niet-groepsleden* wel of niet zijn. Mensen *creëren* grenzen door elkaar labels toe te wijzen, ongeacht of degenen die deze labels toegewezen krijgen zich hierin kunnen vinden (Baumann (1999), in: Demmers, 2012). Dit categoriseren en differentiëren schept orde in de wereld om ons heen, en kan helpen om een gevoel van gemeenschap te creëren; iets wat de leden aan elkaar bindt. Tegelijkertijd kan wij-zij-denken ook doorslaan in het scheppen van een gemeenschappelijke vijand ('scapegoating'). Wie grenzen mag bepalen en oprekken, is een kwestie van macht, zowel binnen de eigen groep als in de samenleving als geheel.



Collective of connective action?

Tegelijkertijd merken wetenschappers zoals Bennett & Segerberg (2012) op dat hoe collectieve actie wordt georganiseerd inmiddels wezenlijk verschilt van het 'klassieke' model waarin (grotere mate van) organisatie en voldoende middelen een centrale rol speelden. Wat zij 'connective action' noemen, kenmerkt zich door een meer geïndividualiseerd en technologisch gedreven mobilisatieproces, waarbij het minder belangrijk is dat er een gedeelde identiteit is en organisatie laagdrempeliger, goedkoper en lossier is (p.750-752). Ook Van Stekelenburg (2023) merkt op dat de maatschappij steeds meer een netwerk van individuen is, die nog steeds wel bereid zijn om zich in te zetten voor gemeenschappelijke doelen, maar waarbij een persoonlijk verantwoordelijkheidsgevoel om dit te doen een grotere rol speelt dan een gevoelde verplichting richting een gemeenschap of groep.

De komst van het internet en sociale media heeft het daarin zeker gemakkelijker gemaakt voor mensen om elkaar zonder al te veel moeite te vinden, ook wanneer zij op het eerste gezicht niets gemeen hebben en zich geografisch op grote afstand van elkaar bevinden. Sociale media zijn daarbij niet alleen een middel om bijvoorbeeld mensen op te roepen iets te gaan doen, maar bieden een organisatiestructuur en ontmoetingsplek, wat mogelijkheden biedt om relaties op te bouwen en gemeenschapsgevoel op te bouwen. Daarnaast bieden sociale media nieuwe tactieken die ingezet kunnen worden, zoals online petitieën en massa-mails maar ook *livestreamen*, waardoor er constant interactie is met het (virtuele) publiek (Van Stekelenburg, 2023).

Ook bij online aangejaagde ordeverstoringen spelen dergelijke processen een rol. Wanneer het komt tot grootschalige onlusten lijken groepen misschien weinig homogeen op het eerste gezicht. Toch kan het zijn dat verschillende groepen elkaar weten te vinden (al dan niet vanuit verschillende motivaties).

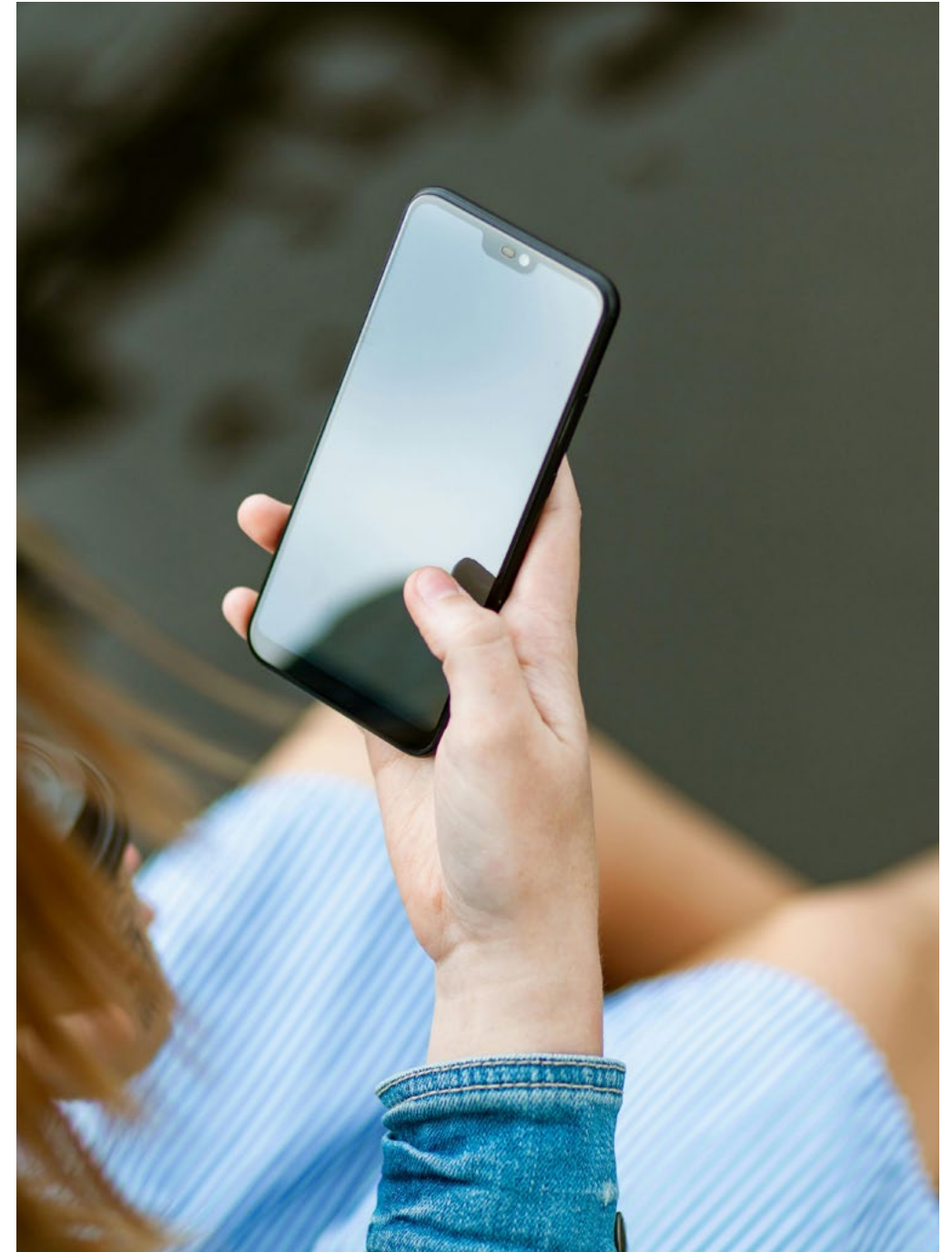
4.5 Flankerende processen

Sociale media spelen ten slotte een rol in processen die wellicht niet direct gericht zijn op collectieve actie en verstoring van de openbare orde, maar die de context, bestrijding, berichtgeving of publieke opinie daarover wel kunnen raken.

We hebben het dan allereerst over het via sociale media onder druk zetten van de zogenaamde epistemische autoriteiten: overheid, media en wetenschap. Via doxing van politiemensen bijvoorbeeld, het in diskrediet brengen of bedreigen van andere overheidsvertegenwoordigers of het bedreigen van journalisten of wetenschappers die zich over al dan niet dreigende ordeverstoringen uitlaten.

Ten tweede is de berichtgeving via (sociale) media over dergelijke ordeverstoringen niet zonder gevolgen op (al dan niet specifieke groepen uit) het grote publiek, wat gevoelens van zorg, verontwaardiging en polarisatie in de hand kan werken of tegenreacties kan oproepen.

In de internationale literatuur over online aangejaagde ordeverstoringen is ook zichtbaar dat verontwaardiging over een ordeverstoring ertoe leidde dat mensen uit het algemene publiek zich op sociale media actief met de ongeregelde heden beginnen te bemoeien. Bijvoorbeeld door naming and shaming van betrokkenen of door de handen ineem te slaan met de autoriteiten en hen actief van informatie te voorzien waarmee zij de autoriteiten hun beheersingsstrategie konden voeden. Op dit moment worden in Nederland meerdere onderzoeken uitgevoerd naar het burgerperspectief op online aangejaagde ordeverstoringen en de mogelijkheden voor burgerparticipatie. Resultaten daarvan worden in de loop van 2024 verwacht. Deze kunnen in een volgende versie van deze fenomeenkaart worden meegenomen.



5 Uitdagingen bij de aanpak

Deze fenomeenkaart geeft, zoals in de introductie beschreven, achtergrondinformatie om het fenomeen van online aangejaagde ordeverstoringen beter te kunnen *begrijpen*. De andere onderdelen van dit drieluik – **het afwegingskader** en **het barrièremodel** – beschrijven vervolgens hoe het lokaal bestuur (dreigende) ordeverstoringen de kan *begrenzen* en *beheersen*. Deze onderdelen beschrijven dus de *strategieën* en *interventies* die het lokaal bestuur kan gebruiken. Inclusief de monitoring die nodig is om zicht te krijgen op signalen die op mogelijke ordeverstoringen zouden kunnen wijzen. Daarbij wordt ook uitgebreid ingegaan op de rollen en functies die de verschillende partners van het lokaal bestuur daarbij kunnen vervullen. Deze punten gaan wij in deze fenomeenkaart dus niet nog eens dunnetjes overdoen. Daarvoor verwijzen wij dus naar de andere onderdelen van het drieluik.

De stapsgewijze opbouw van het afwegingskader en barrièremodel zou de gehaaste lezer echter (onbedoeld) de indruk kunnen geven dat het tegengaan van OAOV simpelweg neerkomt op het volgen van de juiste stappen. Natuurlijk, het is zaak de juiste stappen in de juiste volgorde te nemen, maar dat verhult de uitdagingen waarmee de lokale bestuurder of professional tijdens het doorlopen van die stappen wordt geconfronteerd. Daar gaan wij dus in dit hoofdstuk nog wat dieper op in.

5.1 Online aangejaagde ordeverstoringen als *wicked problem*

De meesten van ons zijn grootgebracht met denken in *lineaire verbanden*. In zo'n verband betekent 'een beetje meer van dit' vanzelf 'een beetje meer van dat'. Vaak heel logisch, makkelijk te bevatten. Bij het nadenken over online aangejaagde ordeverstoringen is het alleen zaak dat type denken uit het hoofd te zetten.

Bij de ontwikkeling van dergelijke ordeverstoringen is 'een beetje meer van dit' namelijk lang niet altijd ook automatisch 'een beetje meer van dat'. Betekenen (meer) oproepen bijvoorbeeld niet automatisch dat er daadwerkelijk (meer) mensen samenkomen. En betekenen (meer) aanzetten tot rellen ook niet automatisch dat er (meer) rellen uitbreken. Dat gebeurt pas als precies de juiste factoren bij elkaar komen, binnen de juiste context. Dat maakt het ook razend lastig signalen van (dreigende) ordeverstoringen adequaat te duiden en te beoordelen. En daarmee ook te bepalen welke signalen wél en welke signalen geen aandacht behoeven.

De ontwikkeling van online aangejaagde ordeverstoringen is zo bezien bij uitstek '*complexiteitstheorie in de praktijk*'. Dat maakt het bijvoorbeeld belangrijker te denken in *kantelpunten* dan in lineaire toenamen. Te kijken ook naar *interacties tussen verschillende actoren* dan naar de actie van één actor alleen en oog te hebben voor de veranderlijke dynamiek in alle fasen van het proces. En een goed inzicht te hebben in de karakteristieken van de *context* waarin een en ander zich afspeelt en de mate waarin die het uitbreken van

ordeverstoringen vergemakkelijkt of juist bemoeilijkt. Terwijl het zicht op het ontwikkelproces wordt bemoeilijkt doordat 'van buitenaf' maar een deel van de factoren en interacties zichtbaar zijn die uiteindelijk maken of zich daadwerkelijk een ordeverstoring zal voordoen.

AOOV als *wicked problem*

Met het voorgaande kan je het vraagstuk van het voorkomen of tegengaan van online aangejaagde ordeverstoringen karakteriseren als een *wicked problem*. Een *problem* dat in de aanloop vaak lastig te voorzien en te duiden is. En vervolgens ook lastig tegen te gaan.

In lijn met de literatuur over *wicked problems* laat de ervaring bij het voorzien en voorkomen van online aangejaagde ordeverstoringen zien dat je de meeste kans maakt als daarbij mensen betrokken zijn met een gedegen kennis van de betrokken stakeholders (en hun onderlinge dynamiek). Die uiteenlopende signalen en indicaties uit uiteenlopende (online en offline) bronnen en disciplines constructief bij elkaar weten te brengen, te analyseren en te duiden. En dat *out-of-the-box* denken (en doen!) je daarbij voordeel kan bieden.

Omdenken

Een mooi voorbeeld daarvan is het optreden van de voormalige burgemeester van Leiden tijdens dreigende avondklokrellen. In de coronatijd. Toen op sociale media in toenemende mate werd opgeroepen om op de markt in Leiden te gaan 'koffiedrinken' (zoals dat toen heette) nam hij zelf de oproep gewoon over en verspreidde hij de boodschap dat hij zelf die avond met koffie op de markt zou staan voor iedereen die dat maar wilde (wat hij ook daadwerkelijk deed). Je zou het omdenken in online aangejaagde ordeverstoring kunnen noemen. En... die avond deden zich in Leiden geen rellen voor.

Het optimaal tegengaan van OAOV vraagt daarom niet alleen het doorlopen van de juiste stappen, maar minstens zozeer het (kunnen) beschikken over de juiste mensen, expertise én het vermogen om constructief samen te werken, over de grenzen van instituties, disciplines en functieniveaus heen. Net als de moed en de creativiteit om zo nodig de gebaande paden te verlaten.

5.2 Blijvende basisprincipes

De opkomst van de digitale dimensie bij ordeverstoringen heeft het begrijpen, begrenzen en beheersen van ordeverstoringen dan wel complexer gemaakt, daarmee zijn de lessen die bij 'gewone' ordeverstoringen zijn opgedaan natuurlijk niet opeens waardeloos. Niet alleen omdat online aangejaagde ordeverstoringen zich uiteindelijk vaak uiten in de 'gewone', *offline* wereld, maar ook omdat belangrijke basisprincipes bij het tegengaan van dergelijke ordeverstoringen ook hun waarde hebben bij het hanteren van de online (of beter: *Onlife*) dimensie.

Houvast kan daarbij bijvoorbeeld worden gevonden in de vier strategische basisprincipes die Otto Adang, lector Openbare Orde & Gevaarbeheersing aan de Politieacademie, ontwikkelde op basis van jarenlang onderzoek naar (dreigende) ordeverstoringen.

"Zorg allereerst dat je de mensen kent; wat beweegt hen en wat zijn hun doelen? Ten tweede; faciliteer hun *legitieme intenties*. Komen ze voetbal kijken? Feest vieren? Hun mening uiten? Geef hen dan daarvoor de ruimte, zonder frictie." Een derde principe is *actieve communicatie*. "Geef aan wat de grenzen zijn, maar luister ook! Heel belangrijk om misverstanden te voorkomen." En ten slotte het vierde principe: "Differentieer op basis van gedrag**. En dus niet op basis van uiterlijk of afkomst. Als je dat doet, bewaak je de grenzen zonder een hele groep te benadelen." (Adang, 2017, p. 1)**



5.3 Inzicht in het krachtenveld, de eigen positie en... de eigen bubbel

Het is (en blijft) dus essentieel een gedegen inzicht te hebben in de belangrijkste spanningen en ongenoegens die onder specifieke groepen leven, net als in de door hen ervaren legitimiteit van de lokale autoriteiten. Dat maakt het mogelijk (zowel online als offline opgevangen) signalen van mogelijk dreigende ordeverstoringen adequaat op hun waarde te schatten. En een betere inschatting te maken van interventies die die ordeverstoringen kunnen voorkomen.

Dit inzicht – en de netwerken op basis waarvan dit inzicht kan worden gekregen – moet als het ware 'in vreedstijd' al worden opgebouwd. Dit vraagt dus om een continue vinger aan de pols in lokale (sub)segmenten van de samenleving. Niet alleen offline en niet alleen online, maar in een combinatie van beide.

Wees je bewust van de eigen positie....

Bij dreigende ordeverstoring is het vervolgens zaak goed te snappen welke positie je als lokale overheid zélf hebt in het geding is. Word je zelf als één der veroorzakers gezien en/of is een eventueel protest (mede-)gericht tegen het systeem waar je zelf deel van uitmaakt? Word je door de potentiële ordeverstoorders vertrouwd of juist gewantrouwd? Dat bepaalt immers in hoge mate de eigen mogelijkheden tot beïnvloeding. Ook omdat het in belangrijke mate bepaalt of jouw boodschappen door *biases* en *attitudes* van de relevante anderen op een heel andere manier worden gehoord en 'gelezen' dan je zelf hebt bedoeld.

...en wees je bewust van je eigen 'bubbel'

Om de kans op dat laatste te reduceren is het daarom belangrijk dat je niet alleen oog hebt voor de *echokamers* en *bubbels* waarin de mogelijke orde versturende partij volgens jou wellicht verzeild is geraakt, maar je minstens zo bewust bent van de bestuurlijke of beleidsbubbel waarin je zélf verkeert. Ben je werkelijk in staat open te kijken naar wat zich onder bepaalde subgroepen afspeelt? Of wordt je beeld, meer dan je wellicht zelf in de gaten hebt, gekleurd door de bestuurlijke, beleidsmatige en bijvoorbeeld sociaaleconomische werkelijkheid waarin je dagelijks bivakkeert? '*Begrijp, voordat je begrepen wilt worden*' is daarom ook bij online aangejaagde ordeverstoringen een belangrijke wijsheid.

Managementsamenvatting

Introductie

1 Online aangejaagde ordeverstoringen: een kleine geschiedenis

2 Online aangejaagde aangejaagde openbare ordeverstoringen nader afgebakend

3 Sociale media en de onlife

4 De rol van sociale media bij (dreigende) ordeverstoring

5 Uitdagingen bij de aanpak

- 5.1 Ordeverstoringen als wicked problem
- 5.2 Blijvende basisprincipes
- 5.3 Inzicht in het krachtenveld
- 5.4 Omgaan met dilemma's
- 5.5 Een na-ijlend juridisch kader
- 5.6 Organisatie, strategie, interventies

6 Literatuurlijst

5.4 Omgaan met dilemma's

Studies en praktijkervaringen laten zien dat lokale bestuurders en professionals bij online aangejaagde ordeverstoringen worden geconfronteerd met enkele vaak terugkerende dilemma's.

Energie toevoegen of niet?

De aloude wijsheid van 'alles wat je aandacht geeft wordt groter' levert een belangrijk dilemma op bij het beoordelen van de eerste signalen over de dreiging van online aangejaagde ordeverstoringen. Zoals eerder in deze fenomeenkaart beschreven, ontstaan dergelijke ordeverstoringen immers in de interactie tussen de verschillende relevante actoren. Het lokaal bestuur is – of dat nu onderdeel van het probleem is of niet – ook zo'n actor. Elke actie zal daarmee ook weer een reactie opleveren. En zo loopt een (te) vroeg of niet precies genoeg vormgegeven interventie kans het verkeer op sociale media juist aan te jagen en de kans op daadwerkelijke ordeverstoringen te vergroten. Dit beperkt ook het effect van zogenaamde *counter narratives* die bedoeld zijn om mis- of desinformatie tegen te gaan: zij lopen namelijk de kans heel anders 'gelezen' te worden dan bedoeld of af te ketsen op een – in de ogen van de beoogde doelgroep – gebrek aan geloofwaardigheid van de afzender.

Helaas is er door de complexiteit van het proces waarin dergelijke ordeverstoringen ontstaan geen universeel of simpel 'goed antwoord' te geven op de manier waarop met het actie-reactie-dilemma kan worden omgegaan. Maar wie de systematische stappen uit de andere delen van het drieluik doorloopt met de hierboven gegeven waarschuwingen en aanbevelingen in het achterhoofd, vergroot de kans op succes aanzienlijk.

Tegengaan van OAOV of waarborgen van grondrechten?

Zoals eerder al beschreven kunnen zich in de aanloop van online aangejaagde ordeverstoringen op sociale media berichten worden geplaatst of oproepen worden gedaan die wellicht een zeker risico in zich dragen uiteindelijk tot ordeverstoringen te leiden, maar die goed beschouwd 'gewoon' vallen onder de vrijheid van meningsuiting of de vrijheid van demonstratie.

Dat betekent dus héél precies kijken naar de aard van oproepen en berichten, waarbij vooral de mate waarin sprake is van (het oproepen tot) van strafbare feiten een belangrijke leidraad zal vormen. De precisie van kijken en beoordelen is overigens niet alleen nodig om richting te geven aan de te volgen strategie en eventueel te ondernemen interventies, maar evenzeer om een debat dat vervolgens in media en sociale media kan ontstaan adequaat het hoofd te kunnen bieden.

5.5 Een na-ijlend juridisch kader

Het juridisch kader in de huidige digitale revolutie heeft wat weg van de ontwikkelingen tijdens die vorige grote maatschappelijke omwenteling: de industriële revolutie. Ook toen deden nieuwe technologieën hun intrede die de samenleving grote vooruitgang leken te beloven. Langzaam maar zeker bleek de grootschalige toepassing daarvan niet alleen voordelen, maar ook geheel nieuwe problemen te brengen. Nieuwe machtsverhoudingen, het ontstaan van een nieuwe arbeidersklasse in vaak schrijnende leefomstandigheden (de zgn. 'sociale kwestie') of bijvoorbeeld milieueffecten. Het duurde wel even voordat nieuwe wetgeving de scherpste kantjes daarvan afhaalde; in Nederland hebben wij onder meer het beroemde 'kinderwetje van Van Houten' daaraan te danken.

Het helpt om het huidige juridisch kader ten aanzien van *online aangejaagde ordeverstoringen* door die bril te bezien. Waar het gaat om het juridisch kader vallen de consequenties voor het lokaal bestuur in drie hoofdpunten uiteen:

Zorg voor up-to-date inzicht in de mogelijkheden van bestaande wet- en regelgeving

Zowel strafrechtelijk, bestuursrechtelijk als civielrechtelijk zijn er zeker handvatten voor de aanpak van online aangejaagde openbare ordeverstoringen. De Landsadvocaat heeft daar in het advies van 2023 overzichtelijk verslag van gedaan. Ook binnen de huidige wet- en regelgeving is er daarmee al veel mogelijk waar het gaat om het voorzien en beïnvloeden van online aangejaagde openbare ordeverstoringen. Baanbrekend werk van enkele pioniers en aanpassingen van wetgeving hebben die mogelijkheden de afgelopen tijd nog vergroot. En het veld is volop in ontwikkeling.

In zowel afwegingskader als barrièremodel is de laatste stand van zaken op het gebied van de juridische mogelijkheden natuurlijk verwerkt. In de onderstaande leestips zijn daarnaast enkele links opgenomen naar recente overzichtspublicaties.

Leestips:

[Advies van de Landsadvocaat \(2023\)](#): Dit advies geeft een compact overzicht van de wettelijke bevoegdheden van het bestuur om online aangejaagde ordeverstoringen tegen te gaan. Bestuursrechtelijke, strafrechtelijke en civielrechtelijke bevoegdheden passeren daarbij de revue, mét daarbij hun (o.m. grondwettelijke) beperkingen.

[Handreiking voor gemeenten voor online onderzoek bij het handhaven van de openbare orde \(2023\)](#): Toegankelijk overzichtsadvies over de manier waarop gemeenten binnen de vigerende wet- en regelgeving hun intelligencepositie kunnen opbouwen. Het advies is mede gebaseerd op de bevindingen van de tegelijk uitgekomen studie '[Juridisch kader online onderzoek in publiek toegankelijke bronnen door gemeenten in het kader van de openbare orde](#)'.

Bij onduidelijkheden: uitlokken van jurisprudentie

Op dit relatief nieuwe terrein kan het wenselijk zijn jurisprudentie uit te lokken op het gebied van wellicht kansrijke mogelijkheden, maar waarvan de grenzen of voorwaarden nog voor discussie vatbaar zijn. Zeker bij kleinere gemeenten bestaat de kans dat de kosten, deskundigheid en inspanningen die daarmee gemoeid zijn de spankracht van de eigen organisatie te boven gaan. Een – al dan niet regionale – collectieve voorziening voor die gevallen waarin het uitlokken van jurisprudentie een gezamenlijk belang dient, kan dan helpen. Zo kan gezamenlijk worden bijgedragen aan rechtsvinding.

Volg en voed de ontwikkeling van (supra)nationale wet- en regelgeving

Met name op het niveau van de Europese Unie wordt hard gewerkt aan het stellen van grenzen aan *Big Tech* en aan de manier waarop door hen nieuwe technologieën worden vermarkt en geëxploiteerd. Dat resulteerde inmiddels in de zogenaamde [Digital Services Act](#) en naar het zich laat aanzien binnenkort ook in de zogenaamde [AI Act](#).

Het beïnvloeden van de wetgever op landelijk of Europees niveau ligt natuurlijk meestal buiten het bereik van de individuele bestuurder of professional. Het voeden en informeren van landelijke vertegenwoordigende gremia kan dan echter een verstandige tussenstap vormen, zodat uiteindelijk wel gezamenlijk invloed kan worden uitgeoefend.

5.6 Over organisatie, strategie, interventies en... het belang van inoefenen

Zoals hiervoor al beschreven beschrijven de andere delen van dit *drieluik online aangejaagde ordeverstoringen* hoe in een concreet geval tot een afweging kan worden gekomen over de te hanteren strategie, de samenwerking en organisatie die daarbij nodig is en de interventies die daarbij kunnen worden toegepast. Maar, zoals altijd: dergelijke handreikingen hebben weinig waarde wanneer zij pas worden opengeslagen wanneer de nood aan de man is. Ga dus al in de *koude fase* met elkaar in gesprek over wat te doen als een online aangejaagde ordeverstoring dreigt. Ga in gesprek (waaronder debat!), doe een simulatie, oefen. Dan voelt u zich in de hete fase uiteindelijk een stuk minder 'aangejaagd'.

Managementsamenvatting

Introductie

1 Online aangejaagde ordeverstoringen: een kleine geschiedenis

2 Online aangejaagde aangejaagde openbare ordeverstoringen nader afgebakend

3 Sociale media en de onlife

4 De rol van sociale media bij (dreigende) ordeverstoring

5 Uitdagingen bij de aanpak

- 5.1 Ordeverstoringen als wicked problem
- 5.2 Blijvende basisprincipes
- 5.3 Inzicht in het krachtenveld
- 5.4 Omgaan met dilemma's
- 5.5 Een na-ijlend juridisch kader
- 5.6 Organisatie, strategie, interventies

6 Literatuurlijst

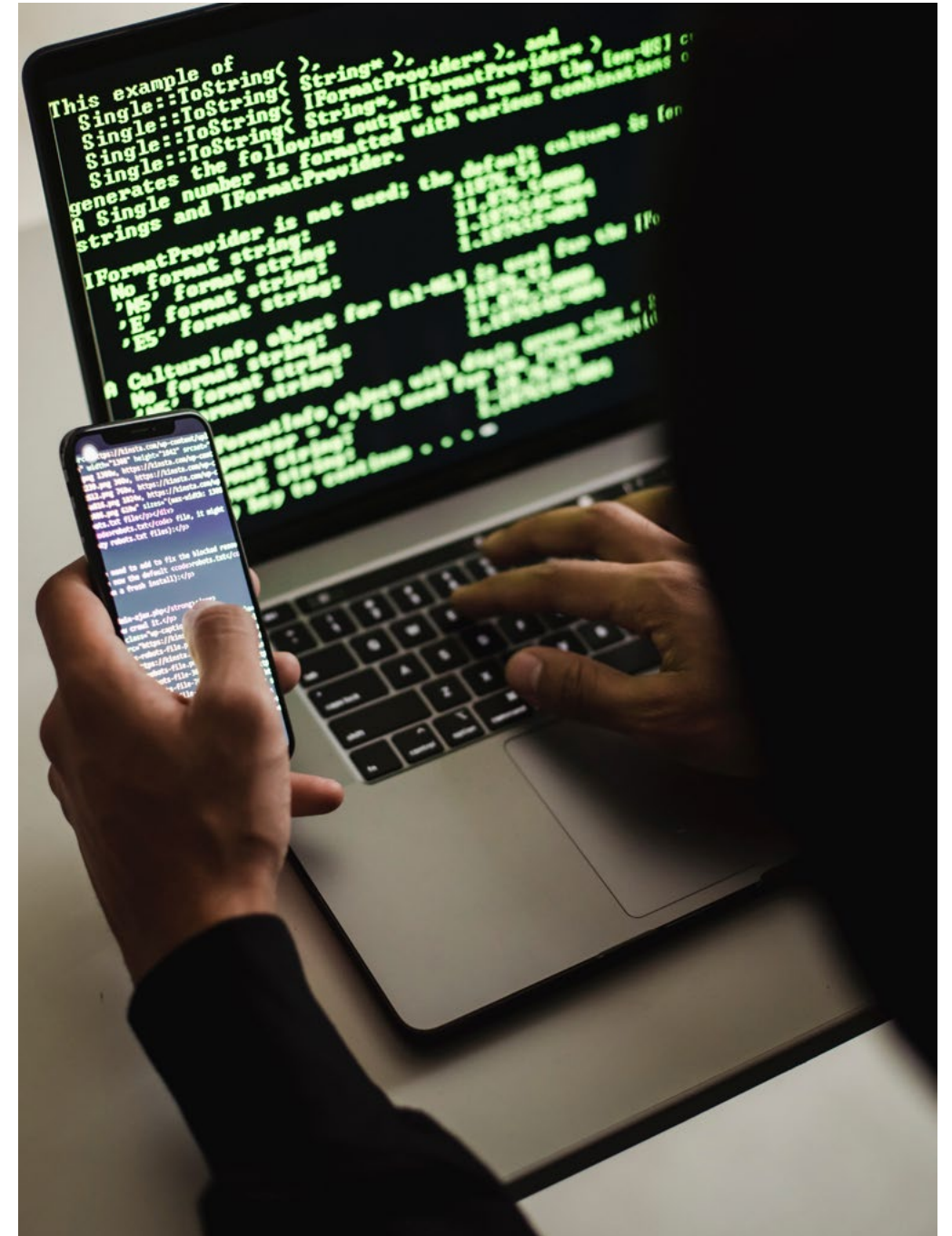


Literatuur

- **Adang.** (2017). 'Goede relatie tussen overheid en burgers voorkomt conflicten.' [Nederlandse Veiligheidsbranche](#).
- **Azar, E.** (1990). *The management of protracted social conflict: theory and cases*. Dartmouth.
- **Bakker, J., Cornelisse, D., Mohamed, S., Schäfer, M. T., & Veerbeek, J.** (2021). *Van scherm naar straat. Hoe sociale media-conversaties protest op straat mobiliseren*. Utrecht: Utrecht Data School; Utrecht University.
- **Bartelds, A., Vries, S. De, & Postma, L.** (2023). *Preventie van online aangejaagd geweld. Een praktijkverkenning naar de online werkwijze van jongerenwerkers en politie in Amsterdam Zuid-Oost. Leeuwarden/Groningen*.
- **Bennett, L., & Segerberg, A.** (2012). The Logic of Connective Action. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739–768.
- **Bierens, J., Jaasma, B., Perenboom, J., & Bitter, C.** (2023). Advies Online Aangejaagde Ordeverstoringen. Den Haag: Pels Rijcken Landsadvocaat.
- **Boulianne, S., & Lee, S.** (2022). Conspiracy Beliefs, Misinformation, Social Media Platforms, and Protest Participation. *Media and Communication*, 10(4), 30–41.
- **Bouma, R.** (2022). Bodegraven verliest kort geding tegen Twitter om tweets pedofiele misdrijven. *NOS Nieuws*.
- **Briggs, D.** (ed.). (Ed.). (2012). *The English riots of 2011: a summer of discontent*. Sheffield: Waterside Press.
- **Bruns, A., Highfield, T., & Burgess, J.** (2014). *The arab spring and its social media audiences: English and arabic twitter users and their networks*. Cyberactivism on the Participatory Web, 86–116.
- **Brym, R., Godbout, M., Hoffbauer, A., Menard, G., & Zhang, T. H.** (2014). Social media in the 2011 Egyptian uprising. *British Journal of Sociology*, 65(2), 266–292.
- **Carr, C., & Hayes, R.** (2015). Social Media: Defining, Developing, and Divining. *Atlantic Journal of Communication*, 23(1), 1–43.
- **Clarke, K., & Kocak, K.** (2020). Launching revolution: Social media and the Egyptian uprising's first movers. *British Journal of Political Science*, 50(3), 1025–1045.
- **Commissie "Project X" Haren.** (2013). *Twee werelden. You only Live Once. Hoofdrapport commissie "Project X" Haren*.
- **De Jong, M. A. D. W., Woude, W. Van Der, Zorg, W. S., Broeksteeg, J. L. W., Nehmelman, R., Tappeiner, I. U., & Kummeling, H. R. B. M.** (2016). *Orde in de openbare orde*. Utrecht/Nijmegen.
- **De Veen, L.** (2023). Zijn sociale media boosdoener in het verspreiden van complottheorieën. [Retrieved March 22, 2024](#).
- **Demir, F., Bastug, M. F., & Douai, A.** (2020). Keeping it peaceful: Twitter and the Gezi Park movement. *Communication and the Public*, 5(3–4), 149–163.
- **Demmers, J.** (2012). *Theories of Violent Conflict. An introduction*. London: Routledge.
- **Di Bucchianico, A.** (2024). Social media gebruik & trends in Nederland in 2024. [Coosto.nl](#).

- **Eysink Smeets, M.** (2021). *Fear drop and fear change. Perceptions of security in the 21st century their formation, trends, and impact in society*. Cardiff University.
- **Eysink Smeets, M.** (2022). *Onrust begrijpen begint bij anders kijken. Een veiligheidspsychologisch perspectief op maatschappelijke onrust*. Den Haag/Utrecht.
- **Fife, K., Flinn, A., & Nyhan, J.** (2023). Documenting resistance, conflict and violence: a scoping review of the role of participatory digital platforms in the mobilisation of resistance. *Archival Science*, 23(3), 471–499.
- **Floridi, L.** (Ed.). (2015). *The Onlife Manifesto. Being Human in a Hyperconnected Era. The Onlife Manifesto: Being Human in a Hyperconnected Era*. Springer.
- **Greijdanus, H., Bartelds, A., Postma, L., & Vries, S. De.** (2023). *Interventies in de cyclus van online aangejaagd geweld. Inzichten uit een literatuurreview*. Groningen/Leeuwarden.
- **Greijdanus, H., De Matos Fernandes, C. A., Turner-Zwinkels, F., Honari, A., Roos, C. A., Rosenbusch, H., & Postmes, T.** (2020). The psychology of online activism and social movements: Relations between online and offline collective action. *Current Opinion in Psychology*, (35), 49–54.
- **Harambam, J.** (2023). Waarheid ontstaat in dialoog. *Hoe komen we weer in gesprek met andersdenkenden?* Den Haag/Utrecht.
- **Heidemann, J., Klier, M., & Probst, F.** (2012). Online social networks: A survey of a global phenomenon. *Computer Networks*, (56), 3866–3878.
- **Howard, P. N., & Hussain, M. M.** (2013). *Democracy's fourth wave? Digital media and the Arab Spring*. Oxford: Oxford University Press.
- **Johansson, H., & Scaramuzzino, G.** (2023). Digital resource abundance: How social media shapes success and failure of online mobilisation. *Convergence*, 29(3), 586–601.
- **Lokale Zaken.** (2020). *Meerdaagse ongeregelheden in Utrecht. Met het oog op bewoners, mobiliserende informatie en interventies*.
- **Mediawijsheid.** (n.d.). [Wat hebben bots en trollenlegers te maken met nepnieuws?](#)
- **Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.** (2022). *Handreiking omgaan met desinformatie. Voor (mede)overheden*.
- **Moors, H.** (2014). Over kenmerken van sociale onrust en verzet. *Tijdschrift Voor Cultuur En Criminaliteit*, 4(1), 97–105.
- **Moors, Hans.** (2023). *Protest in coronatijd. Kijken naar maatschappelijke onrust en rellen*. *Cahiers Politiestudies*, 2–023–2 (67), 215–248.
- **Moors, Hans, Klarenbeek, L., Berger, E., Dückers, M., Duin, M. Van, Kist, G., ... Broekmans, V.** (2022). *"Avondklokrellen": lokale dynamiek in een mondiale crisis*. Den Haag.
- **Nederpel, A.** (2024). Socialmedia-onderzoek 2024: comeback X & Succes Threads kortstondig. [Frankwatching.com](#). (27 januari 2024).
- **Newcom** (2024). Nationale Social Media Onderzoek 2024. *Newcom Research & Consultancy BV*

- **Newcom** (2023). Nationale Social Media Onderzoek 2023. *Newcom Research & Consultancy BV*.
- **NOS**. (2020, August 18). Kopieergedrag bij rellen, burgemeester Amersfoort wil nieuwe onrust voorkomen. [NOS.nl](#).
- **Poell, T., & Darmoni, K.** (2012). Twitter as a multilingual space: the articulation of the Tunisian revolution through #sidibouzid. *NECSUS*, (1), 14–34.
- **Schuilenburg, M.** (2022). Een orgie van geweld: over de avondklok- en Coolingselrellen. *Rotterdams Jaarboekje*, 64-66.
- **Slobozhan, I., Brik, T., & Sharma, R.** (2023). Differentiable characteristics of Telegram mediums during protests in Belarus 2020. *Social Network Analysis and Mining*, **13**(1).
- **Stekelenburg, J. van.** (2023). Protesting in a Contemporary, Connected World. In I. Vermeulen (Ed.) (Ed.), *Connected World. Insights from 100 Academics on How to Build Better Connections*. VU University Press.
- **Stekelenburg, J. van.** (2023). Het nieuwe demonstreren. *Cahiers Politiestudies*, 2023–2(67), 13–31.
- **Textgain/Verwey Jonker Instituut.** (2023). *Rechtsextremisme op sociale mediaplatforms? Ontwikkelingspaden en handelingsperspectieven*. Utrecht.
- **Treadwell, J., Briggs, D., Winlow, S., & Hall, S.** (2013). *Shopocalypse Now: Consumer Culture and the English Riots of 2011*. *The British Journal of Criminology*, 51(1), 1–17.
- **Van Rossum du Chattel, M.** (2020, August 25). Burgemeester: vloggers zijn de grote boosdoeners bij rellen in de stad. RTV Utrecht.
- **Whittaker, J.** (2022). Rethinking Online Radicalization. *Perspectives on Terrorism*, 16(4), 27–40.
- **Wood, R., Yannitell-Reinhardt, G., Rezaeedyakenari, B., & Windsor, L.** (2022). Resisting Lockdown: The Influence of COVID-19 Restrictions on Social Unrest. *International Studies Quarterly*, (66).
- **Yesilada, M., & Lewandowsky, S.** (2022). Systematic review: YouTube recommendations and problematic content. *Internet Policy Review*, 1–22.
- **Zomeren, M. van, Leach, C. W., & Spears, R.** (2012). Protesters as “Passionate Economists”: A Dynamic Dual Pathway Model of Approach Coping With Collective Disadvantage. *Personality and Social Psychology Review*, **16**(2)



Managementsamenvatting

Introductie

1 Online aangejaagde ordeverstoringen: een kleine geschiedenis

2 Online aangejaagde aangejaagde openbare ordeverstoringen nader afgebakend

3 Sociale media en de onlife

4 De rol van sociale media bij (dreigende) ordeverstoring

5 Uitdagingen bij de aanpak

6 Literatuurlijst